

LUNDS
UNIVERSITET

Lunds Universitet
Historiska institutionen
HIS K01
Handledare: Harald Gustafsson
Seminarieledare: Yvonne Maria Werner
Datum och plats: 10 december 2012, sal 2

Tagorefeber i Stockholm

En studie av synen på den indiske författaren

Rabindranath Tagore i svensk tidningspress 1913 och 1921

Hannes Kongstad

Innehållsförteckning

INLEDNING	3
SAID OCH ORIENTALISMEN	4
TAGORE OCH SVERIGE	6
DISKURSANALYS SOM HISTORISK METOD OCH DAGSPRESSEN SOM KÄLLA	8
TIDIGARE FORSKNING	11
FRÅGESTÄLLNINGAR	14
DISPOSITION	14
TAGORE I MEDIA	16
”TAGOREFEBER I STOCKHOLM”	16
”HAN SYNES VARA SJÄLVA INKARNATIONEN AV GODHETEN”	21
”FÖRNIMMELSEN AV MÄNSKLIGHETENS SAMHÖRIGHET, SOM ENAT INDIENS SKILDA RASER, DET ENDA SOM KAN LÖSA EUROPAS PROBLEM”	29
”SKILDA ÅT SOM SÖDER OCH NORD, SOM ÖSTER- OCH VÄSTERLAND, SOM VISDOM OCH VETENSKAP”	35
SLUTDISKUSSION	42
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	51
TIDNINGSKÄLLOR.....	51
LITTERATUR.....	51

Inledning

Fredagen den 14 november 1913 slog en bomb ner i den litterära världen. Man hade i den Svenska Akademien, för första gången sedan man 1901 började dela ut nobelpriset i litteratur, bestämt sig för att en utomeuropeisk författare stod värdig som pristagare. Denna prismottagare hette Rabindranath Tagore och kom från Bengalen i Indien. Han var en mångfacetterad och kreativ individ som under sin livstid bland annat kom att verka som poet, romanförfattare, politisk skribent, filosof och kompositör. När det tillkännagavs att det var han som skulle få ta emot litteraturpriset svepte kraftiga vindar av förvåning runtom i västvärlden. Inte bara var det nu en indisk författare som sällade sig till den celebra skara av pristagare, där man vid denna tidpunkt bland annat kunde finna författare som Rudyard Kipling och Selma Lagerlöf och där andra litterära giganter som Zola, Ibsen, Tolstoj och Strindberg under åren dessförinnan hade blivit förbisedda, utan det var även en skald som för västvärlden endast ett år tidigare varit helt okänd och då det vid tidpunkten för hans utnämning bara fanns fyra av hans verk som hade blivit översatta till engelska från bengali.¹ En litterär kometkarriär var utan tvivel ett faktum. Från ingenstans dök denne bengaliske poet och författare upp och kom speciellt under 1910- och 1920-talet att framträda som en väldigt prominent gestalt i det litterära väst.

Idag har dock författaren Rabindranath Tagore fallit i något man skulle kunna kalla en litterär glömska. Nämner man hans namn så möts man, i alla fall här i väst, ofta av frågande ansikten och han står allt som oftast i en skugga av sin tidsperiods västliga författarkollegor. I Indien och Bangladesh (de två länder där den forna brittiska provinsen Bengalen idag är delar av) är det dock ingen som tillåter sig att glömma bort honom. Bägge dessa länders nationalsånger är till exempel skrivna och komponerade av Tagore (att vara upphovsman till två olika länders nationalsång är för övrigt en bedrift som han i världen är ensam om) och än idag lever hans poesi, noveller och sånger vidare i det indiska och bengaliska kulturlivet.

Under åren kring första världskriget var dock Tagore en omtalad författare i Europa. Inte minst här i Sverige kom han att bli uppmärksam och detta har sin givna förkla-

¹ Dutta, Krishna & Robinson, Andrew, *Rabindranath Tagore: The myriad-minded man*, New York, 1995.

ring till att det var just den svenska Nobelkommittén som gav honom hans internationella erkännande i form av nobelpriset. Att han på så vis kom att få en hel del utrymme i svensk media och kulturliv ter sig på så vis ganska naturligt. Så var även fallet och speciellt under två tillfällen kom Tagore att skapa rubriker i den svenska kultursfären. Det ena tillfället var självfallet då det i november 1913 förkunnades att han hade blivit utsedd till nobelpristagare och det andra tillfället var då han 1921, åtta år efter sin utmärkelse, besökte Sverige för att retroaktivt hyllas och hämta sitt nobelpris. Om man, som jag, är intresserad av att studera hur Österlandet eller det som ofta kom att benämnas som "Orienten" uppfattades och skildrades under tidigt svenskt 1900-tal, kan det vara fruktbart att använda sig av just Tagore som ingång och centrum i en studie. Syftet med föreliggande uppsats är således att studera hur man i ett antal svenska tidningar skildrade Tagore under de två tillfällen, 1913 och 1921, då han kom att uppta en hel del plats i svenskt kulturliv. Mitt källmaterial utgörs alltså av svenska dagstidningarna, närmare bestämt den Stockholmsbaserade pressen. Pressen speglar inte den allmänna opinionen som sådan utan det är den svenska kulturelitens syn på Tagore som här kommer till uttryck. Som teoretisk ram kommer jag att använda mig av de teorier om orientalism som den palestinsk-amerikanske litteraturhistorikern Edward Said har utvecklat i sitt klassiska och mycket omskrivna arbete *Orientalism*.

Said och orientalismen

Västvärldens föreställningar om Österlandet och "Orienten" är ett ämne som har varit föremål för mycket intresse inom historieforskningen de senaste decennierna. I detta sammanhang spelar Edward Sids *Orientalism* en central roll. I denna studie, som alltsedan den kom ut 1978 har haft ett väldigt stort inflytande inom historieforskningen, diskuterar Said hur västvärlden genom åren, med tonvikt på de senaste två hundra åren, har konstruerat en bild av det som har kommit att kallas "Orienten". Denna konstruktion, som egentligen inte existerar mer än i koncept och tanke, skulle kunna innefatta områden och kulturer hela vägen från Marocko i Nordafrika till Tagores Bengalen.

Konstruktionen som sådan kopplade Said ihop med den europeiska imperialismens och kolonialismens historia och hävdade vidare att denna fantasibild om världen i öst kan ses som ett exempel för hur europeiska stormakter kom att dominera länderna i "Orienten". Det är en teori som är starkt influerad av Michel Foucaults diskursbegrepp och

dennes hävdande att all kunskap står i ett nära förhållande till maktutövning, men är också nära besläktad med Antonio Gramscis teorier om hegemoniskt maktutövande. Genom att framställa "Orienten" och dess orientaler som irrationella, exotiska, erotiska och despotiska i motsats till de moraliska och rationella européerna kunde dessa argument tjäna västerlandets rätt att både politisk och militärt dominera den del av världen där de på olika platser innehade sina viktigaste och mest värdefulla kolonier. Dessa framställningar var enligt Said, antingen manifesta eller latent konstruktions. Medan den manifesta typen av orientalistiska framställningar var påståenden och skildringar som var medvetet missvisande var den latent typen versioner som trots att det kanske inte fanns en inneboende vilja hos dess skapare att framställa "Orienten" på ett felaktigt vis ändå omedvetet gjorde det utifrån sin västerländska position.² Även om jag, i denna studie, kommer att röra mig i en del andra riktningar än Saida postkoloniala teori tar sikte på så utgör *Orientalism* ett viktigt teoretiskt verktyg för min studie. Särskilt de idéer som Said utvecklat om "oss" och "dem" och relationen mellan "Occidenten" och "Orienten" är viktiga.

Saida teorier har med tiden både utvecklats och kritiserats av senare forskning. Kritiken har bland annat gällt att Saida tankar är alltför onyanserade. Detta tas upp i konsthistorikern Tomas Björks bok, *Bilden av "Orienten": Exotism i 1800-talets visuella kultur*. Bland annat har det förts fram invändningar om att man bör beakta att "Orienten" inte helt har saknat möjligheter att göra motstånd mot den orientalistiska diskursen och att detta är något som Said har bortsett ifrån. Det har även vuxit fram ett intresse för de olika gråzonerna inom orientalismen. Att det till exempel kan finnas en stark ambivalens i den västliga synen på öst är ett återkommande tema i dessa resonemang. Med detta menar man att föreställningen om "Orienten" inte alltid behövde fungera som en efterbliven motbild till Väst utan att den också kunde representera ett ideal. I kontrast till de avkristnade och materialistiska tendenserna som gjorde sig gällande i Europa i samband med industrialiseringen under 1800-talet trodde man sig i "Orienten" kunna finna en intakt religiös kultur där kommersialismen inte hade fått lika stor påverkan i samhället. Där hade, precis som Tomas Björk uttrycker det, inte "industrialismens rovdraft med

² Said, Edward W., *Orientalism*, [Ny utg.], Ordfront, Stockholm, 2000 (1978).

människor och miljö fått fäste”.³ Att det bland många västliga orientalister verkligen har funnits ett välvilligt och genuint intresse inför ”Orienten” är också det något som bör nämnas. Historikern Robert Irwin menar till exempel i sin bok *For lust of knowing: The orientalisists and their enemies*, att det som drev många europeiska orientalister egentligen var ett genuint intresse för de främmande kulturerna i Österlandet och att de, precis som bokens titel indikerar, ville skaffa sig och förmedla kunskapen om ”Orienten”.⁴

I min studie av Tagore kommer jag således att röra mig mellan de grundtankar som Said formulerade kring orientalismen men även vara öppen för det sätt som man kan utveckla dessa tankar för att på så vis skapa en intressant och nyanserad diskussion om teorierna i sig. Jag tror att en fördjupande analys av hur Tagore blev framställd i svenska medier kan vara fruktbart för detta syfte. Inte bara kan de bidra till att ge en mer omfattande och mångsidig bild av hur man som västerlänning kunde uppfatta världen i öst utan det kan också illustrera hur man som svensk kunde förhålla sig till den orientalistiska diskursen. Det kan till exempel vara intressant att se närmare på hur mindre länder som Sverige, som själv inte var någon aktiv kolonialmakt, kunde förhålla sig till österländska kulturer. Här kan det även vara av intresse att belysa orsakerna till att olika uppfattningar växte fram. Det kan ju till exempel finnas andra orsaker än just den orientalistiska diskursen till att man skildrade Tagore på ett visst sätt och detta kan i sin tur bidra till att ge en mer nyanserad bild av hur man såg på den indiske författaren.

Tagore och Sverige

Rabindranath Tagore uppfattades som person som ett väldigt speciellt och intressant fenomen i dåtidens Sverige och man kan förstå att han väckte stort intresse och starka känslor och intryck i det dåtida svenska samhället. Han klädde sig alltid i traditionella, indiska kläder och med sitt långa, lockiga skägg gjorde han nog ett mycket starkt intryck på de människor som han i västvärlden kom i kontakt med. Här kan även de budskap som han, antingen genom sitt författarskap eller genom de intervjuer och tal som han gav vid sitt Sverigebesök 1921 ha haft en stor inverkan. Tagore skrev och talade ofta om global enhet, kärlek och gemenskap, och dessa idéer och tankar härstammade i stor utsträckning från den religionsfilosofi som hans indiska kultur representerade. Att det

³ Björk, Tomas, *Bilden av "Orienten": Exotism i 1800-talets svenska visuella kultur*, Atlantis, Stockholm, 2011, sid 14-15.

⁴ Irwin, Robert, *For lust of knowing: The orientalisists and their enemies*, London, 2006.

skapades en sorts mytbildande och exotisk syn kring hans person bland många svenskar är mot denna bakgrund ganska förståeligt. Vad som för denna studie är relevant att nämna är också de västkritiska och antiimperialistiska idéer som Tagore hade. Dessa tankar fick, som jag kommer att visa, ett stort utrymme i den svenska tidningspressen rapportering om Tagore under hans besök i Stockholm. Denna kritik riktades mot det som Tagore upplevde som en destruktiv och materialistisk västvärld som orättfärdigt exploaterade sina koloniala områden.⁵

När man närmar sig historien om Tagore och Sverige ser man snart att det skapades en ganska romantiserad och svärmisk bild av denne indiske författare. Han blev på många vis betraktad som "Österns röst", en representant för det mystiska och hemlighetsfulla Österlandet och det som man så populärt sammanfattade som "Orienten". Litteraturvetaren Olavi Hemmilä, som i sin avhandling *En yogi kommer till stan* studerar indiskreligiösa strömningar i svenska författarkretsar under 1900-talets första decennier, menar att Tagore i ett Europa präglad av världskrig, industrialisering och desorientering "tycktes kunna ge löften om en återkomst till ett svunnet paradiset".⁶ Samma tankegångar ser vi hos litteraturhistorikern Dan Landmark. I sin avhandling *"Vi, civilisationens ljusbärare" – orientalistiska mönster i det sena 1800-talets svenska litteratur och kultur* belyser han hur den tidlösa och stillastående österländska kulturen kunde framstå som en positiv motpol till den dekadenta europeiska moderniteten.⁷ Tagore skulle alltså mot bakgrund av modernitetens och industrialiseringens framväxt i västvärlden kunna betraktas som en företrädare för de alternativa livsåskådningar och idéer som växte fram i polemik mot det nya moderna samhället och allt vad det innebar. För att skapa en förståelse för detta resonemang kan det vara av vikt att kontextualisera det svenska samhälle som Tagore kom i kontakt med.

Sverige var under den period då Tagore besökte landet ett samhälle som genomgick stora samhällsomvandlingar. Den industriella revolutionen som i Sverige kan ses utvecklas ända fram till omkring 1930 förändrade de svenska samhällsstrukturerna på ett

⁵ För vidare läsning kring Tagores syn på västvärlden, se även: Hemmilä, Olavi, *En yogi kommer till stan: Indisk religiositet i svensk skönlitteratur med särskild tonvikt på Dan Anderssons författarskap*, Stockholm, 2002., sid 103-124

⁶ Hemmilä. Sid 69-70.

⁷ Landmark, Dan, *"Vi, civilisationens ljusbärare": Orientalistiska mönster i det sena 1800-talets svenska litteratur och kultur*, Örebro, 2003 sid 82-85.

genomgripande sätt. I samband med det nya moderna Sverige som växte fram flyttade folk in i städerna och man kan under 1910-talet se en markant ökning av denna urbaniseringsprocess.⁸ En annan viktig aspekt i det moderna Sveriges är den kristna kyrkans förändrade roll i samhället och den sekularisering som kännetecknar 1900-talets Sverige.⁹ Sverige var inte med i första världskriget, men som historikern Lina Sturfelt lyfter fram det i sin avhandling, *Eldens återsken: första världskriget i svensk föreställningsvärld* så påverkade kriget på kontinenten även svenskarnas föreställningar om krig, modernitet och den egna västerländska kulturen.¹⁰

Diskursanalys som historisk metod och dagspressen som källa

Jag kommer i denna studie att granska den svenska tidningspressens syn på Tagore och på Österlandet med hjälp av ett diskursanalytiskt angreppssätt. Med diskurs avses ett bestämt sätt att tala om och förstå världen. Vidare kan man säga att diskursivt handlande är ett socialt handlande som bidrar till att konstruera den sociala världen och därmed bevara vissa sociala mönster. Diskursanalys är således analysen av dessa mönster. Denna analysform har sin bakgrund i strukturalistisk och poststrukturalistisk språkfilosofi som hävdar att vårt tillträde till verkligheten alltid går genom språket och att människan, med hjälp av språket skapar representationer av verkligheten, som aldrig bara är speglingar av en redan existerande verklighet utan istället bidrar till att skapa och bibehålla denna verklighet.¹¹ Genom att använda sig av diskursanalys undersöker man således dessa representationer för att ta reda på hur verkligheten upplevs men också hur den skapas. Mer konkret och applicerat på denna studie, kan man vidare säga att jag vill skapa en förståelse av hur man i Sverige kunde tala om och förstå Rabindranath Tagore och den indiska kultur som han kom ifrån.

Speciellt då jag kommer att använda mig av pressen som källa kan bruket av diskursanalys te sig naturligt. Som historikern Helena Tolvhed påpekar i sin avhandling *Nationen*

⁸ Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars (red.), *Det svenska samhället 1720-2000: Böndernas och arbetarnas tid*, 2. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2007, sid 258-260.

⁹ Man kan här tala om en sekulariseringsprocess även om det är ett begrepp som kan tolkas med många olika innebörder. Religiös förändring kan dock vara ett mindre laddat sätt att beskriva denna process. För en vidare diskussion se: Gustafsson, Göran, *Tro, samfund och samhälle: sociologiska perspektiv*, [Rev. och utvidgad uppl.], Örebro, 1997, sid 229-248.

¹⁰ Sturfelt, Lina, *Eldens återsken: Första världskriget i svensk föreställningsvärld*, Lund, 2008.

¹¹ Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2000, sid 7-18.

på spel: *Kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948-1972*, har medierna varit och är centrala för diskursiv produktion av kunskap i det moderna och senmoderna samhället. "Genom mediers representationer", menar Tolvhed, "(åter)skapas, bekräftas och omformuleras de subjektpositioner som historiens människor förhåller sig till i sina livspraktiker".¹² Det är således i dessa representationer som jag ämnar urskönja de olika tendenserna i diskursen kring Tagore och "Orienten". Detta kommer jag mer specifikt att göra genom att lokalisera de knutpunkter som i diskursen blir framträdande och som i diskursen organiseras och binds samman med hjälp av det som man inom diskursteori kallar ekvivalenskedjor. Genom att analysera hur dessa knutpunkter, som också kan beskrivas som diskursens betydelsebärare, är ekvivalerade med varandra kan jag på så vis åskådliggöra diskursens karaktär.¹³ Ett exempel på detta är att det i den diskurs om "Orienten" som Edward Said lyfter fram finns betydelsebärare som "exotism", "irrationalitet" eller "despoti". Något förenklat kan man säga att syftet är att spåra de likartade formuleringar och mönster som i artiklarna kring Tagore går att finna. De strömningar som blir mest påtagliga kommer vidare att vara centrala i den totala bild av Tagore som jag vill synliggöra.

Jag har i denna studie använt mig av nyhetspressen som material för att besvara mina frågeställningar. För att kunna använda sig av pressen som historisk källa måste man ha en klar bild av vilken roll media spelar i det moderna samhället och vad det kan säga oss om det vi undersöker. Sociologen John B. Thompson menar i sin bok *Ideology and modern culture* att "en stor del av vår kulturella erfarenhet skapas genom massmedial kommunikation, där det som förmedlas ofta påverkar vår vardag, till exempel genom att rikta vår uppmärksamhet mot något eller påverka vår uppfattning i en viss fråga".¹⁴ Media har således en stor påverkan på hur människor i det moderna samhället uppfattar sin omvärld. Under den period som jag ämnar undersöka kan man se hur det svenska tidningssamhället var på väg in i vad man kan kalla "den svenska pressens guldålder" under mellankrigstiden.¹⁵ Dagstidningar lästes alltmer och 1919 fanns det till exempel

¹²Tolvhed, Helena, *Nationen på spel: kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948-1972*, Umeå, 2008, sid 52-53. Se även Ekecrantz, Jan & Olsson, Tom, *Det redigerade samhället: om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerades förnufts historia*, Stockholm, 1994.

¹³ Winter Jørgensen & Phillips, sid 57-58.

¹⁴ Thompson, John B., *Ideology and modern culture: Critical social theory in the era of mass communication*, Stanford, 1990, sid 216-271.

¹⁵ Lundström, Gunilla, Rydén, Per & Sandlund, Elisabeth (red.), *Den svenska pressens historia 3. Det moderna Sveriges spegel (1897-1945)*, Stockholm, 2001, sid 142-146.

235 dagstidningar i Sverige.¹⁶ Tidningspressen hade utvecklats till att bli den självklara källan för att skaffa information om omvärlden men även för att sprida denna information. Att analysera den svenska pressen kan i denna kontext ses som naturlig om man är ute efter att ta reda på hur man i Sverige kom att uppfatta och skildra Tagore.

Jag kommer i min undersökning att röra mig relativt fritt mellan sex svenska nyhetstidningar och analysera artiklar från perioderna 14/11 1913 – 21/11 1913 och den 22/5 1921 – 30/5 1921. Dessa tidningar är *Aftonbladet*, *Nya Dagligt Allehanda*, *Dagens Nyheter*, *Stockholmsbladet*, *Svenska Dagbladet* och *Socialdemokraten*. Det är ett stort antal tidningar jag kommer att granska, och anledningen till detta är att jag vill ge en så bred bild som möjligt av synen på Tagore. Då syftet med min studie är att i diskursivanalytisk anda fånga helheten, i detta fall hur man såg på Tagore och den kultur som han fick representera, anser jag att ett brett urval av källor kan vara en fördel. Eventuella avgränsningsproblem ser jag därför inte som ett problem. Speciellt inte då de under de bägge undersökningsperioderna, 1913 och 1921, var en ganska kortvarig nyhetsrapportering av Tagore i pressen. Han kom i båda fallen inte att figurera i tidningarna under mer än ca en veckas tid även om han under dessa dagar var centralt nyhetsstoff, speciellt under 1921 års Sverigebesök.

I undersökningen kommer jag enbart att använda mig av tidningar från Stockholm som källmaterial. Detta beror på att både nobelprisutnämningen och Tagores Sverigebesök i första hand var företeelser som ägde rum i huvudstaden. Min studie är alltså inriktad på att analysera en storstadssyn på ämnet Tagore och "Orientens". Man kan dock utgå från att mycket av det som stod i landets stora Stockholmsbaserade tidningar i hög grad också påverkade vad som skrevs i landsortspressen.

En sak som också är relevant att notera är att denna studie inte har till syfte att belysa skillnaderna mellan tidningarna i synen på Tagore. Syftet är istället att belysa vilken konsensus, alltså att dra fram den dominerande Tagorediskursen, som framträder i tidningarna. Som jag tidigare har nämnt i diskussionen kring diskursanalys som metod så är det mer de förenande betydelsebärarna som står i centrum och som utgör diskursens kärna. Med detta angreppssätt blir aspekter som enskilda aktörers meningar och åsikter alltså mindre relevanta. Detta är också en orsak till att jag inte ägnar större utrymme åt

¹⁶ Hedenborg, Kvarnström, sid 341.

vilken politisk färg respektive tidningar hade eller om det rör sig om mer konservativa eller liberala tidningars skildringar. Syftet är alltså inte att till exempel studera skillnaden mellan arbetarpressens och de borgerliga tidningarnas syn på Tagore, utan det är istället den mer allmänna diskursen jag är intresserad av. Med detta sagt, vill jag ändå tillägga att det bland tidningarna finns en representation av olika politiska läger. Att *Socialdemokraten* är den enda arbetartidning jag analyserat och att de övriga är borgerliga tidningar har sin naturliga förklaring i att den borgerliga pressen vid denna tid var klart större än arbetarpressen.¹⁷

Om tidningarna som källa bör det även påpekas att jag i min undersökning kommer att använda dem i två olika syften. I undersökningens första avsnitt kommer jag att använda mig av pressen som en rapporterande informationskälla för att redogöra för det besök som Tagore gjorde i Stockholm 1921. Här är det alltså inte först och främst pressens syn på Tagore och "Orienten" som står i fokus, vilket är fallet i resten av undersökningen, utan pressens roll som källmaterial.

Tidigare forskning

Jag har redan presenterat de stora linjerna i Saida's studie om den västerländska synen på "Orienten". Det kan dock nämnas att *Orientalism* inte bara bör ses som ett teoretiskt verktyg utan också som en litteraturhistorisk studie om hur den västerländska synen på Österlandet har utvecklats med en betoning på de senaste två hundra åren. Saida's studie är dock fokuserad på de imperialistiska stormakterna Storbritannien och Frankrike samtidigt som det är ett arbete med generella slutsatser. Att det i den orientalistiska diskursen skulle existera en europeisk homogenitet är inte någon självklarhet och det som stämmer in på den brittiskorientalistiska diskursen behöver inte nödvändigtvis gälla den svenska. Det är något som bland annat nämns i Dan Landmarks avhandling om orientalistiska strömningar i den svenska 1800-talslitteraturen. Han poängterar här att det hos många svenska orientalisterna fanns en tydlig ambition att distansera sig från vissa strömningar i de europeiska attityderna gentemot "Orienten". Även om man i Sverige anammade många av de tankegångar och stilkonventioner som kom från den kontinentala europeiska orientalismen så kan man i Sverige se en distansering från de mentali-

¹⁷ 1920 hade till exempel den största tidningen i A-pressen i Stockholm 26 000 i upplaga medan största borgerliga tidning hade 120 000. *Arbetarpressen 100 år*, Premiss, Stockholm, 2007, sid 24.

teter och jargonger som kan synas i de större europeiska nationernas kolonialkulturer. Landmark påstår vidare att det finns ett tydligt nationellt tema i svensk orientalism vilket är en intressant tanke om man är intresserad av den orientalistiska diskursens mångsidiga, ambivalenta och komplexa karaktär.¹⁸ I detta avseende ligger min studie nära Landmarks och en fördjupande granskning av hur Tagore blev skildrad kan bidra till att utveckla dessa teorier. Han studerar i sin avhandling det sena 1800-talets litterära Sverige med fokus på de så kallade "nittiotalisterna" och med tonvikt på Verner von Heidenstams författarskap. "Nittiotalisterna" hade under 1910-talet ett stort inflytande på den svenska kulturfären. Att Heidenstam var en av de största förespråkarna för att Tagore skulle tilldelas Nobelpriset 1913 vittnar om detta.¹⁹

Två andra verk som är centrala för orientalismen i Sverige är Sigrid Kahles förord till 1993 års nyutgåva av Saids *Orientalism* och Tomas Björks *Bilden av "Orientent": Exotism i 1800-talets svenska visuella kultur* från 2011. Kahle, som för övrigt är dotter till den svenske orientalist H. S Nyberg, skriver om hur svenska orientalist, diktare och författare sedan 1700-talet beskrev och uppfattade "Orientent". Det är en redogörelse på ca 50 sidor som kartlägger de stora linjerna inom den svenska orientalistiska traditionen och sammanfattar på så vis den stora helheten väl. Värt att nämna är att Kahle, precis som Landmark, lägger vikt i att påpeka hur den saidianska framställningen av den akademiska orientalismen som fördomsfull och med sitt ursprung ur en kolonialmentalitet väl kan stämma in på de franska och engelska orientalisterna men att det nödvändigtvis inte behöver stämma med den svenska.²⁰

I konsthistorikerns Tomas Björk arbete får man följa hur den svenska bilden av "Orientent" uttrycktes visuellt men också hur de målningar, illustrationer och fotografier som orientalistiska konstnärer och kulturpersonligheter producerade bidrog till att skapa stereotypiska och fördomsfulla värderingar om Österlandet. Då Björk i sin bok avgränsar sig till 1800-talets Sverige har den inte direkt relevans för min undersökning men det är en bok som ger en gedigen bakgrundsbild till den orientalistiska diskursen i Sverige. Ett av Björks tre kapitel handlar även om hur "orientaler" blev uppfattade när de

¹⁸ Landmark, sid 15-16.

¹⁹ Collins, Michael, "Rabindranath Tagore's reception in London, 1912-1913", *History and the Postcolonial*, The international journal of the humanities, University of Oxford, UK, 2007, sid 78-79.

²⁰ Said, Förord av Sigrid Kahle, sid 43-44.

besökte 1889 års orientalistkongress i Stockholm, något som ligger min undersökning nära.

Rör man sig från de mer generella studierna om orientalism till det som specifikt har att göra med min undersökning av Tagore är Olavi Hemmiläs avhandling *En yogi kommer till stan* det viktigaste forskningsbidraget. Med fokus på Dan Anderssons författarskap drar Hemmilä här fram exempel på hur indisk religiositet kan ses som en tydlig strömning i den svenska författarvärlden under tidigt 1900-tal. Orsakerna till dessa tendenser finner han bland annat i det växande intresset för teosofiska tankegångar mot slutet av 1800-talet, vilket han beskriver som en sorts motreaktion mot modernismen och det samhälle som växte fram i samband med industrialiseringen. Hemmilä lyfter även fram Tagore i detta sammanhang och beskriver hur intresset och fascinationen för honom kan ses som ett exempel för tidens öppenhet inför indisk och österländsk kultur. För att ytterligare utveckla detta resonemang ägnar han därför ett kapitel åt händelserna i samband med att Tagore fick Nobelpriset och dennes Sverige-besök 1921. Redogörelsen är noggrann men analysen av synen på Tagore är i många avseenden ytlig och föga problematiserad. Istället ägnas mer utrymme åt att se hur Tagore influerade Dan Andersson i hans författarskap. Det finns heller inga kopplingar till Saids orientalism vilket är något jag vill utveckla i min undersökning.

Om Tagore har det under åren publicerats många biografier och den senaste i raden är skriven av Krishna Dutta och Andrew Robinson. Hur Tagore blev uppfattad i västvärlden och hur han själv uppfattade sin omvärld är en röd tråd som återkommer i flera delar av denna biografi. Av värde till denna undersökning kan speciellt ett kapitel om turerna kring hans nobelprisutnämning nämnas. Detta är något som också får utrymme i den brittiske historikern Michael Collins artikel "Rabindranath Tagore's Reception in London, 1912-1913". Förutom att Collins med sin artikel ger en inblick i hur Tagore kunde bli uppfattad i Europa under sitt västerländska genombrott åren 1912-1913 (i detta fall Storbritannien) ägnas också en djupgående redogörelse för orsakerna och besluten som ledde till utnämmandet av nobelpriset.

Sammanfattningsvis kan man säga det inte finns speciellt mycket forskning om den svenska synen på Tagore eller den svenska synen på "Orientens". Jag vill genom en för-

djupande analys av hur Tagore blev skildrad i pressen bidra till att utveckla forskningen på dessa områden och bidra till förståelsen av hur man under tidigt 1900-tal såg på Österlandet.

Frågeställningar

Som jag nämnde inledningsvis är det övergripande syftet med min undersökning att analysera hur man i ett antal större stockholmsbaserade dagstidningar skildrade Tagore under dennes besök i Sverige 1913 och 1921. För att på ett fruktbart och utvecklande vis kunna genomföra undersökningen har jag ställt upp tre frågeställningar:

1. Hur blev den indiske författaren Rabindranath Tagore skildrad i Stockholmspressen då han 1913 fick nobelpriset i litteratur och då han 1921 besökte Sverige för att retroaktivt ta emot sitt pris?
2. Vilka är de dominerande trenderna i dessa skildringar? Hur kan de förklaras? Och vad säger de om den svenska synen på "Orientens" under denna tidsperiod?
3. Hur kan dessa resultat problematiseras med utgångspunkt från de teorier som Edward Said har utvecklat i *Orientalism*? Och i vad mån kan resultaten bidra till diskussionen om orientalismen som teori?

Det ska tilläggas att det är de gemensamma dragen i skildringen av Tagore som jag kommer att lyfta fram, vilken jag ser som ett uttryck för den hegemoniska diskurs som de ledande dagstidningarna kan anses representera.

Disposition

Min undersökning är uppdelad i fyra delar där varje avsnitt eller delkapitel kommer att fokusera på olika aspekter av skildringarna av Tagore i pressen och avslutas med en sammanfattande analys där jag tar upp vissa aspekter som senare kommer att vara centrala i slutdiskussionen. Viktigt att påpeka här är att det inte är min avsikt att ge lika utrymme åt nyhetsskildringarna 1913 och 1921. Detta är i sig omöjligt då Tagores besök i Stockholm var en så mycket större nyhetshändelse än då han i sin frånvaro blev utnämnd till nobelpristagare 1913. Nyhetsrapporteringen från detta år kommer istället att fungera som en resurs för att belysa viktiga aspekter och kontexter i den totala Tagore-diskursen.

Jag kommer i det första kapitlet att fokusera på händelserna kring Tagores besök i Stockholm 1921. Syftet med detta delkapitel är att redogöra för vilket utrymme Tagore under sin vistelse i Sverige kom att få i den svenska nyhetspressen men också att analysera hur pressen skildrade besöket i sig. Det kan till exempel vara av intresse för uppsatsen i sin helhet, att ta reda på hur man i pressen skildrade de olika inramningarna av de händelser där Tagore kom att framträda i, och även se vilken betydelse som man gav dessa evenemang.

I det andra kapitlet kommer de sätt som pressen skildrade Tagores person och de attribut man tillskrev honom att stå i fokus. Här kommer fyra olika bilder av Tagore som i tidningsartiklarna kan ses som centrala att presenteras. Dessa fyra variationer kan beskrivas som det jag har valt att kalla den vördnadsfulla, den exotiska, den vackra och den profetiska bilden av Tagore.

I det tredje kapitlet kommer jag vidare att behandla hur man i pressen skildrade det budskap och innehåll som Tagore, under sin Sverigevistelse, kom att uttrycka. Jag kommer här först att redogöra för några allmänna mönster i artiklarnas skildringar för att sedan lyfta fram ett tema som i källmaterialet är centralt, nämligen hur Tagores åsikter och tankar kom att skildras som något eftertraktat och värdefullt.

Det fjärde och sista kapitlet består av två delar. Den första delen handlar om hur Indien framställdes i tidningsartiklarna och den andra delen tar upp hur man beskrev västvärlden. Orsaken till att jag även kommer att ta upp synen på västvärlden är att den kan ge värdefull information om bilden av dess motpol i Österlandet.

Tagore i media

”Tagorefeber i Stockholm”

Av denna rubrik möts man den 25 maj 1921 i den Stockholmsbaserade tidningen *Nya Dagligt Allehanda*.²¹ Det är en rubrik som på ett sammanfattande vis karakteriserar det besök som Rabindranath Tagore under våren gjorde i den svenska huvudstaden. Att den indiske skalden befann sig i det land där han i sin frånvaro, åtta år tidigare, hade blivit utnämnd till att erhålla nobelpriset i litteratur var en stor händelse och detta synliggörs väl när man granskar hur *Nya Dagligt Allehanda* och dess konkurrenter i Stockholms dagspress kom att rapportera de händelser och evenemang som Tagore under sin vistelse framträdde i. Under några intensiva dagar redogjorde man i den svenska pressen för vad Tagore gjorde och vem han träffade och som tidningsläsare kunde man tillgoda sig en väl detaljerad och informativ kartläggning över indierns besök. Liksom som man idag kan läsa om hur till exempel rockstjärnor som Bruce Springsteen firar svensk midsommar i Stockholms skärgård, kunde man 1921 bli upplyst om att Tagore åt middag med grevinnan Wilamovitz-Moellendorff i Högloftet på Skansen eller att han gjort en biltur med författarkollegan och tillika ständige sekreteraren i Svenska Akademin Erik Axel Karlfeldt i centrala Stockholm.²² Att skriva om Tagore var med andra ord hett nyhetsstoff under senvåren 1921.

Detta kan till exempel göras tydligt om man ser på hur och till vilken grad Tagore kom att ta plats i de tidningar som jag analyserat. Av de tjugofem artiklar som behandlar hans Sverigevisit finner man till exempel fjorton stycken på tidningarnas förstasidor. I ett flertal av tidningarna förekommer det även i samma nummer mer än en artikel och ofta är reportagen långa och fördjupande. Språket i framställningarna av de olika händelserna där Tagore innehade huvudrollen har överlag nästan lite högtidliga och storartade undertoner. Detta blir till exempel synbart i beskrivningen av de människor som under olika situationer kom i kontakt med Tagore. *Dagens Nyheter* beskriver till exempel hur människor, innan ett föredrag som indiern höll om österländsk religion, hade samlats vid ingången till Auditorium för att ”få en skymt av den vise mannen” och hur deras ”hu-

²¹ *Nya Dagligt Allehanda*, 25/5-1921, ”Tagorefeber i Stockholm”, sid 3.

²² *Dagens Nyheter*, 25/5-1921, ”Rundtur och besök på Skansen igår”, sid 1, 7.

vuden blottades under vörtnadsfull tystnad när den ståtliche gestalten mellan bäckarna av gatans åskådare vandrade från bilen och in genom Auditoriums dörrar”.²³ Om samma föredrag skriver *Stockholms Dagblad* att publiken var ”ett enda andlöst lyssnande” och att ”tystnaden fördjupades, för att inte säga tätnade” när Tagore började sin föreläsning som ”var så fylld av poesi och så genomvävd av österländsk stämning”.²⁴ Just bilden av en vörtnadsfull och andaktsfull stämning bland de människor som befann sig runt Tagore framträder klart i pressen, något som blir särskilt tydligt i hur *Stockholms Dagblad* skildrar Tagores avresa från Stockholm Central den 28 maj:

Några hundra personer hade infunnit sig på Centralstationen och hälsade vörtnadsfullt, när Tagore, i vars sällskap bl. a. syntes f. riksantikvarien Montelius och dr E. A. Karlfeldt, passerade till sin vagn. Vid denna samlades en skara människor, hälsande med hattar och näsdukar, så ofta Tagore visade sig i kupéfönstret. När tåget satte sig i gång, utbringades ett leve, besvarat av hurrarop, och allt efter som tåget gled fram längs den långa perongen, bringade mängden den bortresande frejdade gästen under tystnad en vörtnadsfull och hjärtlig avskedshyllning.²⁵

Förutom att den utsände journalisten här exemplifierar hur Tagore blev bemött av de svenska åskådarmassorna är denna redogörelse, och även den övriga nyhetsrapporteringen för den delen, också belysande för hur stort och engagerande Tagores besök var för många människor i Sverige. Detta blir inte minst påtagligt om man ser till hur de olika evenemangen kring Tagore var anordnade, något som nyhetspressen var flitig med att rapportera om. Ett tydligt exempel på detta är nyhetsrapporteringen kring mottagandet av Tagore, när han på tisdagsmorgonen den 24 maj anlände till Stockholms Central. Om det befann sig runt några hundra personer som vinkade av Tagore på hans avresa så var det helt säkert minst lika många, om inte fler, som välkomnade honom vid hans ankomst. Pressens skildringar lyfte i detta sammanhang, generellt sätt, fram välkommandet som ett ståtligt och pampigt spektakel och att det var ett besök som man i Sverige tillmätte stor betydelse vid framgång klart i de analyserade artiklarna. Det framhålls till exempel i en artikel i *Aftonbladet* att Tagores besök i Stockholm ”kan kännas så otroligt efter alla de gånger, vi väntat honom men blivit besvikna, men nu är det i alla fall

²³ *Dagens Nyheter*, 28/5-1921 ”Tagore tolkar Budas lära och indisk tro”, sid 1, 10. Se även *Dagens Nyheter*, 25/5-1921, ”Tron på ett allas broderskap. Tagores budskap till Europa”.

²⁴ *Stockholms Dagblad*, 28/5-1921, ”Tagore om Buddha”, sid 5.

²⁵ *Stockholms Dagblad*, 29/5-1921, ”Tagores sista dag i Sverige”, sid 6.

sant”.²⁶ Exalterad är man också i *Nya Dagligt Allehanda* där man belåtet konstaterar att järnvägsstyrelsen visat Tagore artigheten att hissa sin flagga och även ”låtit rulla ut den röda matta, som brukas vid furstliga mottagande”.²⁷ Detta kungliga mottagande noteras också i *Aftonbladets* artikel där man detaljerat och nästan som vid en månlandning beskriver Tagores första minuter i Stockholm från den med nyfikna människor fullpackade perrongen till dess att han ”så äntligen satte sin fot på den röda mattan” där han av de närvarande blev hälsad med hurrarop.²⁸

Intressant är det också att se hur man i både *Svenska Dagbladets*, *Aftonbladets* och *Nya Dagligt Allehandas* artiklar om Tagores besök kan se hur det svenska välkommandet kontrasteras mot hur han blivit mottagen i grannlandet Danmark några dagar tidigare. Det råder här en konsensus mellan de tre tidningarna att man i Stockholm hade uppträtt på ett mer värdigt och korrekt sätt än i den danska huvudstaden, där man kunde rapportera om mer ostädade former i hyllningarna av Tagore. ”Det mottagande, som Stockholm beredde Tagore var”, framhölls i *Svenska Dagbladet*, ”så olika det som kom honom till del i Köpenhamn, som svenskt folklynne är olika danskt.”²⁹ Detta resonemang om skillnaderna i det svenska och danska bemötandet utvecklas vidare i *Nya Dagligt Allehanda* där man ger stockholmarna beröm för att de ”i motsats till hvad fallet lär ha varit i Köpenhamn, skötte sig på ett stilfullt och värdigt sätt” och att det i de svenska hyllningarna till Tagore fanns en ”hjärtlighet och vördnad som denne tydligen senterade”.³⁰

Det mesta utrymmet som Tagore fick i pressen var dock i samband med de tre föredrag som han höll under sin vistelse i Sverige. Det är också i nyhetsredogörelserna för dessa föredrag som ”Tagorefebern” blev som mest påtaglig. Föredragen var enligt pressreportagen väldigt populära och fast man anordnade en extra föreläsning var det många som inte fick chansen att se den indiske författaren föreläsa.³¹ I *Stockholms Dagblad* rapporterade man om mer än tusen åskådare under Tagores första föredrag i Auditorium³² och i samband med samma evenemang publicerade *Nya Dagligt Allehanda* bilder på människor som köade hela vägen från Drottninggatan till Brunkebergstorg för att i nothandeln

²⁶ *Aftonbladet*, 24/5-1921, ”En intervju med Indiens vise man Rabindranath Tagore”, sid 1, 3.

²⁷ *Nya Dagligt Allehanda*, 24/5-1921, ”Tagore har anlänt till Stockholm idag”, sid 1.

²⁸ *Aftonbladet*, 24/5-1921.

²⁹ *Svenska Dagbladet*, 25/5-1921, ”Stockholmarna bereda Tagore ett festligt mottagande”, sid 8.

³⁰ *Nya Dagligt Allehanda*, 24/5-1921.

³¹ *Socialdemokraten*, 28/5-1921, ”Tagores avskedsföredrag”, sid 6.

³² *Stockholms Dagblad*, 26/5-1921, ”Tagore talar i Auditorium”, sid 1, 6.

Elkan & Schildknecht köpa biljetter till evenemanget.³³ I Socialdemokraten kunde man också dagen efter läsa att även om föredraget bara blivit annonserat en dag innan, så blev biljetterna "slutsålda med sus" och att det redan en timme innan föredraget hade samlats stora folkskaror som även om de inte hade möjlighet att se föredraget, "åtminstone ville se en den minsta skymt av den österländske gästen".³⁴

Mottagandet av föredragen skildrades också i positiva toner. *Dagens Nyheter*s utsände menade att Tagores första föredrag, som enligt journalisten var "springande, men starkt besjälat", blev mottaget av ett ovationsartat bifall från publikens sida. Vidare stod det i artikeln att "den inre kontakten mellan de två parterna, talare och åhörare, genast var funnen" efter att Tagore presenterat sig för sin publik.³⁵ *Svenska Dagbladet* rapporterade på liknande vis och noterade att "en spontan hyllningsapplåd brusade talaren till mötes" då han avslutade sin föreläsning.³⁶ Även under de andra föredragen rapporterades det om publikens positiva respons. Så exempelvis i *Dagens Nyheter* där man också gav en mer personlig reflektion över talets karaktär:

Efter föredraget följde en spontan applåd, som på ett underligt och i det närmaste störande sätt bröt av mot den rofyllda och högtidliga stämning Tagores tal ingivit.³⁷

Att det bland åhörarna till Tagores föredrag fanns många välkända människor från den svenska kultureliten var också ett återkommande tema i nyhetsskildringarna. "Det var", enligt *Stockholms Dagblad*, "en representativ församling ur den lärda och vittra världen samt ur societeten, som fyllde Läkarsällskapets stora sal, då Tagore därstädes höll sitt Nobelföredrag." Journalisten i fråga noterade personer som tecknaren Albert Engström, författaren Carl Laurin och skådespelaren Anders de Wahl bland åskådarna och "många, många andra bland de mest kända Stockholmsansikten, på vilka olika känslor kunde läsas alltefter det intryck de mottog av den indiske profeten".³⁸ Om samma föreläsning läser man i *Socialdemokraten* att bland andra f.d. statsministern Carl Swartz, upptäcka-

³³ *Nya Dagligt Allehanda*, 25/5-1921.

³⁴ *Socialdemokraten*, 26/5-1921, "Tagore talar för första gången till svensk publik", sid 6.

³⁵ *Dagens Nyheter*, 26/5-1921, "Österlandets budskap till Västerterns folk framfört av Tagore", sid 1, 8.

³⁶ *Svenska Dagbladet*, 26/5-1921, "Tagores första föredrag i Stockholm", sid 4, 11.

³⁷ *Dagens Nyheter*, 28/5-1921.

³⁸ *Stockholms Dagblad*, 27/5-1921, "Tagores Nobelföredrag", sid 6

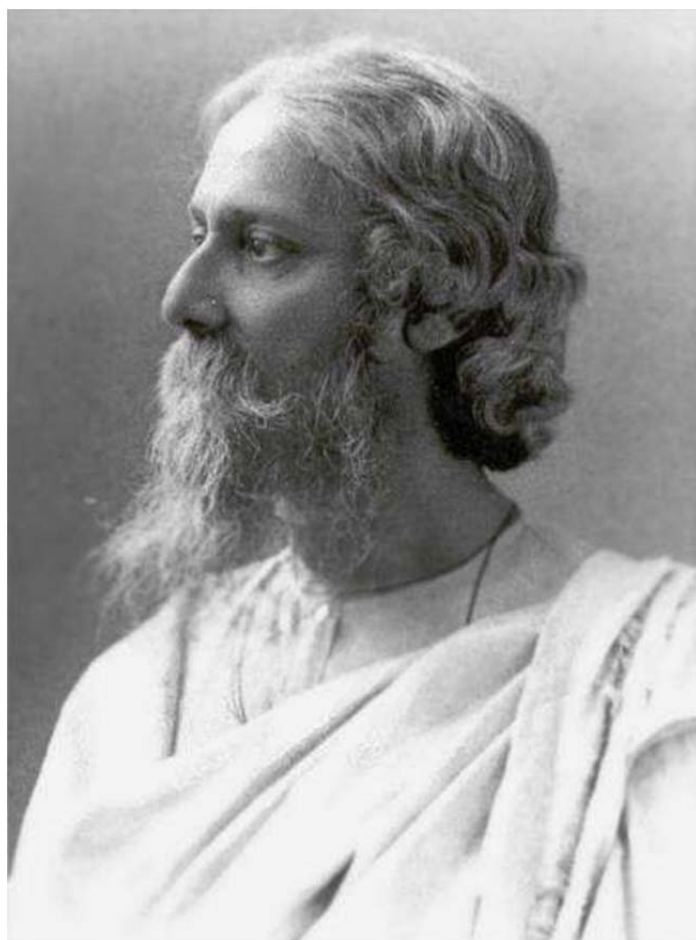
ren Sven Hedin och ärkebiskopen Nathan Söderblom kunde synas bland besökarna.³⁹ Stjärnglansen bekräftades även i *Svenska Dagbladet* där även Selma Lagerlöf nämndes i det som journalisten valde att kalla ”spetsarna inom den svenska och vetenskapliga och litterära världen”.

När man analyserar pressens rapportering av de händelser och evenemang som kretsade kring Tagores besök i Stockholm blir vissa mönster tydliga. Först och främst blir det tydligt hur stor vikt som lades vid att Tagore befann sig på besök i Stockholm. Detta visas dels av det stora utrymme som besöket fick i de analyserade tidningarna, dels av det stora intresset för Tagore som enligt reportagen fanns både bland gemene man och bland framstående personer inom den svenska kultureliten. Detta intresse och denna uppslutning kring Tagore är intressant att notera och väcker frågor om hur intresset växte fram och vad som var dess orsaker.

Hur pressen kom att skildra evenemangen är i detta avseende också relevant. Speciellt intressant är det att se vilken bild pressen gav av de personer som närvarade i de olika sammanhangen. Den högtidliga och vördnadsfulla stämning som upprepande gånger var närvarande i beskrivningarna kan säga en hel del om hur journalisterna såg på hur man i Sverige kunde förhålla sig till ett evenemang som Tagorebesöket. Detta kan ses genom två olika ljus. Antingen som hur journalisten själv uppfattade och skildrade det eller som det i realiteten faktiskt var. Antagligen var det en korsning emellan de båda, vilket i sig visar på att journalisten och de människor han skildrade stod varandra nära i denna stämning. Det var hursomhelst en positiv bild man gav och där ordval som stilfullhet, värdighet, hjärtlighet och vördnad var centrala. Denna bild förstärks av den jämförelse som i flera tidningar gjordes med det danska mottagandet av Tagore i Köpenhamn. Medan det danska bemötandet beskrevs som stökigt och ostädat upphöjdes det svenska som korrekt och värdigt. Dessa jämförelser mellan danskt och svenskt bemötande av Tagore blir extra intressanta när man analyserar hur bilden av honom framställdes i den svenska nyhetsrapporteringen, något som jag kommer att gå in närmare på i nästa kapitel.

³⁹ *Socialdemokraten*, 27/5-1921, ”Tagores Nobelföredrag”, sid 6.

”Han synes vara själva inkarnationen av godheten”

Rabindranath Tagore, ca 1915.

Det var gripande att se – berättar en av Tagores följeslagare för *Dagens Nyheter* – vilket intryck han gjorde på alla mötande däruppe. Det ligger något så upphöjt och ädelt över honom att människorna faktiskt stodo med hatten i hand då han passerade. Han synes vara själva inkarnationen av godheten, och att barnen framförallt märkte det sågs mer än väl.⁴⁰

På detta sätt beskrevs Tagore i *Dagens Nyheter* dagen efter hans ankomst, då han med dr E. A. Karlfeldt och grevinnan Wilamovitz-Moellendorff besökte Skansen i Stockholm. Det är en beskrivning som säger en hel del om vilka reaktioner som Tagores person framkallade hos de människor han kom i kontakt med och det illustrerar även väl vilka attribut som Tagore tillskrevs i svensk nyhetspress. Dessa attribut, som var ett ständigt återkommande tema i pressens artiklar, beskrevs överlag med goda ordalag och det fanns

⁴⁰ *Dagens Nyheter*, 25/5-1921.

inte, i alla fall inte i de tidningar som jag har studerat, några speciellt negativa reflektioner kring Tagores utseende och person. Det fanns dock olika varianter av hur framställningarna kunde se ut. I detta kapitel kommer jag att granska och synliggöra fyra olika dominerande bilder av hur Tagore som person blev skildrad i pressen. Dessa fyra variationer kan i tur och ordning beskrivas som det jag har valt att kalla den vördnadsfulla, den exotiska, den vackra och den profetiska bilden av Tagore.

Den vördnadsfulla bilden, som också synliggörs i *Dagens Nyheter*s nyhetsbevakning av Tagores utflykt till Skansen, illustrerar hur han återgiven presenterades som en "inkarnation av godheten" och hur de närvarande människor tog hatten i hand då "det låg något så upphöjt och ädelt över honom". Denna upphöjande stämning finner man också i andra tidningars skildringar. I *Svenska Dagbladet* beskrev man honom i en artikel som "den ärevördiga gestalten"⁴¹ och samma tongångar kan man till exempel se i *Nya Dagligt Allehanda* där man skriver att "hans gester ha österlänningens ro och värdighet öfver sig".⁴² I samma anda uttrycker man sig ännu en gång i *Dagens Nyheter*, fast nu i ett reportage som behandlar Tagores första föredrag i Auditorium under onsdagskvällen den 25 maj. Tagore beskrivs i detta fall som "vördnadsvärd i sin grå dräkt" då han gjorde sitt inträde till sitt föredrag.⁴³

Om Tagore i vissa fall blev framställd som ärevördig och vördnadsvärd är ändå den exotiska bilden den mest dominerande i nyhetsskildringarna. I typisk orientalistisk anda kom pressen i dessa avseenden att framställa honom på flera olika vis. Dels kan man se hur denna exotism relaterar till den del av världen som Tagore kom ifrån, nämligen Indien. En journalist utsänd från *Aftonbladet* beskrev till exempel hur Tagore, då han med tåget anlände till Centralstationen, med "svallade gråa lockar och långt grått skägg" såg ut som "en av de goda, gamla visa i någon saga ur Tusen och en natt". Likaså exemplifieras detta mönster i *Stockholms Dagblad* när man rapporterar från ett föredrag av Tagore. Den utsände skriver här hur man, när Tagore trädde fram på upphöjningen för att hålla sitt tal, "fick se den livslevande bilden av en österländsk visman". Att journalisten i fråga måste ha fått ett starkt intryck av Tagore blir tydligt med tanke på vad han senare i artikeln uttrycker, en beskrivning som förtjänar att läsas i sin helhet:

⁴¹ *Svenska Dagbladet*, 25/5 1921.

⁴² *Nya Dagligt Allehanda*, 24/5 1921 "En intervju med Tagore", sid 1, 3.

⁴³ *Dagens Nyheter*, 25/5 1921 B.

Själv stod han ju där som den förkroppsligade själen av Österlandet, av Indien med dess stilla visdom, dess djupa meditation, dess levande gudsmedvetande och människokärlek.⁴⁴

Detta sätt att uttrycka sig är intressant för det är ett väldigt brett fält av egenskaper som Tagore här får stå som representant för. För det första kan man med uttrycket "den förkroppsligade själen av Österlandet" anta att Tagore, i beskrivarens ögon, i stort sett representerade just de stereotypiska karaktärsdrag som en typisk människa från Österlandet borde inneha. Mer österländsk än vad Tagore var, kunde man alltså enligt journalisten inte vara. Vidare kan man konstatera att de ideal som för den urtypiska österlänningen var mest framträdande, var egenskaper som visdom, djup meditation, ett levande gudsmedvetande och människokärlek. Att journalisten uttryckte höga tankar om Tagore behöver kanske inte understrykas i detta fall men vad som är viktigt att påpeka är att detta inte endast gällde den indiske nobelpristagaren utan också det land som han kom ifrån, nämligen Indien.

Man behöver dock inte blicka hela vägen mot Indien för att se de exotiska undertonerna i skildringarna av Tagore. I en beskrivning av hur han tackade för ett par buketter som han fått av barn i samband med sin ankomst till Stockholm, skriver man i *Svenska Dagbladet* att "den långväga gästen", i barnens ögon "måste synts dem som en personifikation av jultomten, fast på olaga tid". Längre fram i artikeln beskrivs hur en barnkör, som precis framfört en välkomstkonsert för Tagore i Grand Hotells foajé, "lyssnade med ögon på skaft och halvöppna munnar som till en rolig saga om julen" när Tagore gick fram och tackade var och en för framträdandet.⁴⁵ Den exotism som åskådliggörs i skildringarna av Tagore var alltså inte nödvändigtvis kopplade till hans härkomst utan kan alltså även synas i andra tappningar. Gemensamt är att det i båda fallen rör sig om någonting mystiskt och mytomspunnet.

De exotiska inslagen blir också väl exemplifierade i en intervju som signaturen "Mac" stod för i Dagens Nyheter då han, under Tagores tågresa från Malmö till Stockholm, fick en pratstund med den indiske författaren. Här är det dock den exotiska bilden av Tagore

⁴⁴ *Stockholms Dagblad*, 26/5 1921.

⁴⁵ *Svenska Dagbladet*, 25/5-1921.

som en nästan överklig och övernaturlig person som blir rådande. Intervjuaren "Mac", som på ett väldigt personligt vis beskriver sitt möte med författaren, berättar här på ett målande sätt hur han spänt och nervöst tar mod till sig för att utväxla ett par ord med den indiske besökaren. Tagore beskrivs här, sittande i sin öppna kupé, som en "exotisk, gråklädd gestalt" som alla förbipasserande passagerare vördnadsfullt går förbi, utan att "kasta en blick på den ensamma mannen, som dock upptar allt intresse i det långa tågets alla vagnar". När intervjuaren stiger in i kupén möts han av att den "grå skepnaden vänder sig mot den inträdande" och hur han med sin "vackra, indiska hälsning" besvarar hans bugning och sedan anvisar honom att slå sig ner vid hans sida. Den nervositet som "Mac" innan intervjun känt inför att träffa Tagore försvinner snabbt:

Innan diktaren ännu sagt tio ord är intervjuarens lilla hjärtklappning stillad. Tagores granna huvud, sådant vi känna det från porträtten, med det långa grå skägget och det kritvita, lätt böljande håret, inger vördnad men ännu mer förtrolighet. Man känner i hans närvaro, under hans varma, leende blick, ingenting av "en stor och sträng och straffande poet". Han talar icke till denne tillfällige inträngling, som kommer för att höra honom i yrkets vägnar, uppifrån och nedåt. Om han talar länge och flytande, om ämnet rycker honom med och kommer honom att se förbi sin interlokutör långt bortåt någonting fjärran, så är han strax hos en igen med sin blick, med en personlig betoning, inte som siare och lärare, utan som människa till människa, som man till man. Detta är den oväntade charmen, han är ingen abstraktion, utan kött och blod.⁴⁶

Just skribentens avslutande ord i citatet är intressanta. I sitt möte med Tagore blir det uppenbart för intervjuaren att indiern verkligen finns på riktigt. Han är alltså ingen abstraktion, utan är som alla vi andra en människa av kött och blod. Just denna insikt kan man visserligen se som raka motsatsen till att Tagore kunde bli skildrad som någonting bortom det mänskliga men att det överhuvudtaget skedde ett resonemang kring det hela är talande för vilka reaktioner som personen Tagore framkallade under 1920-talets Sverige. Dessa reaktioner bör också ses som delar av sitt sammanhang. Tagore framstod som en väldigt udda person i det svenska samhället vid denna tid och för många kan det nog ha varit en lite överklig händelse att möta honom, något som blir väldigt tydligt i denna artikel.

⁴⁶ *Dagens Nyheter*, 25/5 1921 B.

En annan framträdande bild i pressens skildringar är stark är hur Tagores yttre beskrivs som vackert och ädelt. I samma artikel där *Stockholms Dagblad* beskrev Tagore som "den förkroppsligade själen av Österlandet" ger man honom också komplimanger för sitt utseende:

Hans huvud med det silvergråa vågiga håret, den ädelt skurna näsan och blickens rika och milda eld är underbart uttryckningsfullt.⁴⁷

Liknande komplimanger ser man i *Nya Dagligt Allehanda* där man skriver att "hans panna är hög, hans ögon vänliga och goda och anletsdragen ha en ädelt skuren form". I detta reportage påpekas också att "hans hy är en solbränd svenska, märkvärdigt ljus för att tillhöra en indier, och hans rörelser vackra och värdiga".⁴⁸ Detta är i sig intressant för att man här i ett positivt resonemang om hans utseende betonar att hans hudfärg är märkligt ljus för att vara indisk, men även hur man associerar hans färg med en svensk solbränna. Här inte bara nedtonas det indiska i hans utseende, det sätts dessutom i relation till det svenska, och samtidigt framträder ett rasistiskt inslag genom att mörk hy framställs som något negativt.

Den "vackra" bilden av Tagore kan man även se upprepande gånger även i beskrivningen av hur han talade och uttryckte sig. Även om man i flera artiklar beskrev hans röst som lite kvinnlig⁴⁹ finner man också artiklar som gav honom lovord för hur han uttryckte sig. Ett sådant exempel finner man i *Nya Dagligt Allehanda* där man först beskriver Tagores röst som "nästan kvinnligt ljus" men senare uttrycker att "vackert och lugnt flyter hans tal och vackra äro också de tankar, han ger uttryck åt".⁵⁰ Samma mönster ser man också i hur en journalist från *Stockholms Dagblad* skriver att "det låg en rörande skönhet i den gamla ädlingens ord"⁵¹ men man ser det också mer utvecklat i en artikel i *Socialdemokraten* från 27/5 1921:

Tagores tal flyter lugnt som vattnet mellan den heliga Ganges stränder men då och då som när virvelvindarna lyfter den gula flodens vatten, bryter ett

⁴⁷ *Stockholms Dagblad*, 26/5 1921.

⁴⁸ *Nya Dagligt Allehanda*, 24/5 1921.

⁴⁹ Se till exempel *Dagens Nyheter*, 26/5 1921, *Nya Dagligt Allehanda*, 27/5- 1921, "Tagores Nobelföredrag", sid 4.

⁵⁰ *Nya Dagligt Allehanda*, 24/5 1921 B.

⁵¹ *Stockholms Dagblad*, 27/5 1921.

innerligt patos fram och man får en aning om den mäktiga kraft som bor i denna veka gestalt.⁵²

I denna inlevelserika beskrivning märker man tydligt hur skribenten i fråga verkligen gjort sitt yttersta för att i analysen av Tagores tal ta med hans bakgrund och den plats som han härstammar ifrån. Förutom att han faktiskt kallar Tagore för en "vek gestalt" bygger han i denna skildrande mening upp en väldigt djup stämning där man genom Tagores tal nästan förflyttas till en mytomspunnen och helig plats, nämligen Gangesfloden. Allt det vackra, fantastiska och spirituella egenskaper som floden Ganges kan innehålla, appliceras i denna mening på just Tagore själv och på det sätt som han i sitt tal uttrycker sig på.

Slutligen kan man i de utvalda tidningarna finna strömningar av hur man framställde Tagore som en profet vis. Detta är ett mönster som i ännu större utsträckning blir påtagligt i nästa kapitel, där jag kommer att granska pressens skildringar av de åsikter och tankar som Tagore stod för, men det är också något som blir synligt i skildringarna av hans utseende. Exempelvis ser man i *Stockholms Dagblad* hur man, efter ett av hans föredrag, beskriver honom som en "profetisk skepnad"⁵³ och hur *Nya Dagligt Allehanda*, efter ett annat föredrag, skriver att "han i sin svarta sammetskalott öfver det vackra och ädla profethufvudet och klädd i sin gråa sidentoga besteg talarstolen".⁵⁴ "Något liknande Gustaf Fröding under dennes sista år" framhöll man även tre dagar tidigare i *Nya Dagligt Allehanda*, då man beskriver den indiske författaren som en "man af medelhöjd med ett böljande grått profetskägg."⁵⁵ Dessa profetiska attribut finner man i tidningsrapporteringen redan under hösten 1913, alltså långt innan Tagore hade presenterat sig på riktigt för den svenska publiken. I detta fall var det *Svenska Dagbladets* Londonkorrespondent som för den svenska publiken skulle ge en presentation av den nya nobelpristagaren. Korrespondenten som hade fått tillfälle att se den indiska författaren hålla ett antal föreläsningar i London menar att "han (Tagore) gör genast, vid första sammanträffandet ett starkt intryck som af en helig profet som blickar bortom tiden".⁵⁶

⁵² *Socialdemokraten*, 27/5 1921.

⁵³ *Stockholms Dagblad*, 26/5 1921.

⁵⁴ *Nya Dagligt Allehanda*, 27/5 1921, "Tagores nobelföredrag", sid 4.

⁵⁵ *Nya Dagligt Allehanda*, 24/5 1921.

⁵⁶ *Svenska Dagbladets*, 20/11 1913, "Tagore – österns bud till västern", sid 7.

I detta delkapitel har jag granskat hur Tagores personliga attribut och utseende skildrades i undersökningens utvalda tidningar. Man kan sammanfattningsvis konstatera att det i många avseenden var ett ämne som verkligen engagerade skribenterna och att det blev ett återkommande tema i de artiklar som rörde Tagore. Detta är kanske inte speciellt märkligt med tanke på att Tagore faktiskt, i många svenska ögon, var en annorlunda och originell personlighet som genom sitt nobelpris tagit plats i den svenska kultursfären. Det är också detta faktum, att han kunde uppfattas som så annorlunda, som gör att just skildringarna av hans utseende och person blir så intressanta och relevanta för denna studie. Då det var teman som så djupt engagerade den svenske betraktaren kan man i skildringen av hans utseende och person finna många viktiga aspekter att ta fasta på. Dessa attribut säger mycket om de uppfattningar och tankar man hade om Tagore och den kultur han kom ifrån.

Jag har här presenterat fyra olika bilder som pressen skapade av Tagore, vilka jag valde att kalla den vördnadsfulla, den exotiska, den vackra respektive den profetiska bilden. Dessa fyra sätt att beskriva honom kan i en diskursanalytisk diskussion ses som dominerande knutpunkter i Tagorediskursen. Tillsammans kan dessa bilder således ge en helhetlig skildring av Tagore som en vördnadsfull och exotisk person med vackra och profetliknande attribut. Alla dessa fyra sätt att skildra Tagore är intressanta och särskiljande på olika vis men har en gemensam nämnare i att de alla kan kopplas till en viss romantiserande syn på den indiske författaren. Mest påtaglig blir denna exotiserande romantisering av Tagore i beskrivningen av hans österländska bakgrund och kultur. Det är på många vis en stereotypisk bild av en människa som, oavsett om han ses i relation till en saga som *Tusen och en natt* eller beskrivs som en visman eller jultomte, blir skildrad i vad man skulle kunna kalla en överklig dager. Detta mönster, som framträder särskilt tydligt i journalisten "Macs" möte med Tagore på tåget, säger onekligen en hel del om synen på Tagore och den del av världen som han kom att associeras med.

De romantiserande inslaget är tydligt märkbart också i de tre andra bilderna av Tagore, oavsett om det handlar om hans ädla och vackra utseende, den upphöjande stämning som skapas i beskrivningarna av hans vördnadsfullhet eller hur han blir framställd som en "helig profet som blickar bortom tiden". Att han tillskrevs vackra egenskaper är i sig värt att diskutera. Det aktualiserar nämligen frågan om vad som ansågs vara vackert

under denna tid. Man kan tydligt se att hans yttre i viss mån framställdes som ett ideal. Hans anletsdrag beskrevs till exempel ha "ädelt skurna former" och hans blick beskrevs som "underbart uttryckningsfullt". I en orientalistisk diskussion skulle man alltså kunna se beskrivningen av Tagores skönhetsattribut som en del i en idealiserande syn på Österlandet. Detsamma skulle man även kunna säga om beskrivningen av honom som vördnadsvärd, där ideal som godhet och ädelhet dominerar.

Det är vidare intressant att notera att den vördnadsfulla beskrivningen av Tagore överfördes på skildringen av hur de människor som deltog i de olika evenemangen och som enligt tidningsrapporteringen agerade med "vördnadsfullhet" och "värdighet" när de kom i kontakt med Tagore. Att man i detta resonemang kan se spår av ett sorts likställande mellan den svenska publiken och Tagore kan säga en hel del om hur och varför man skildrade Tagore på ett visst sätt. Man kan å ena sidan se det som att man på detta sätt påpekade den närhet som fanns mellan den egna identiteten och den kultur som Tagore stod för. Den positiva bilden av Tagore som ärevärdig kunde möjligtvis varit någonting som man rent av strävade efter och gärna ville se i sig själv och den egna identiteten. I ett annat ljus kan man också se det som att man i detta fall betonade att det som var så utmärkande i Tagore, var minst lika mycket en svensk och västlig egenskap och att man möjligtvis hade ett behov av att poängtera detta. Denna tendens till identifikation kan man också se skildringen av Tagores utseende där man betonade det "solbrända svenska" i hans hudfärg.

Att han beskrevs som en profet är någonting som kan tolkas både som exotiskt och idealiskt. Likt en av de vise männen framställdes han med sitt "profetskägg" på ett exotiskt vis men också som en förmedlare av ett stort budskap. Själva definitionen av en profet är ju att man är "en förkunnare av ett gudomligt budskap" och i denna benämning ligger det således en stor tyngd. Att Tagore beskrevs som en profet säger en del om den roll och det värde man i pressen tillskrev honom. Detta är något som jag kommer att visa i nästa avsnitt där jag kommer att granska skildringarna av det idémässiga innehållet i Tagores förkunnelse.

”Förnimmelsen av mänsklighetens samhörighet, som enat Indiens skilda raser, det enda som kan lösa Europas problem”

I detta avsnitt kommer jag att analysera hur det innehåll och de budskap som Tagore framförde genom sina föredrag och intervjuer under Stockholmsbesöket eller genom de arbeten som för västvärlden blev kända i samband med hans nobelprisutmärkelse skildrades i den svenska tidningspressen. Dessa åsikter som Tagore i olika former uttryckte var, som jag redan redovisat i bakgrundskapitlet, präglade av ett universalistiskt enhets-tänkande där en optimistisk syn på skilda kulturers samverkan var centralt. Det var också budskap med en tydligt andlig och spirituellt prägel som hade sin bakgrund i de religiösa föreställningar om världen som associeras med Tagores hemland, Indien. Som jag tidigare nämnt, så kom Tagore att utveckla en ganska kritisk inställning till det han uppfattade som en västerländsk materialistisk kultur och denna kritik var en central beståndsdel i de idéer han uttryckte när han besökte Sverige 1921. Denna syn var dock inte lika påtaglig i de verk som inför hans nobelprisutnämning var tillgängliga på västerländska språk, vilka främst bestod av andlig poesi med fokus på livets stora frågor.

Jag kommer först att föra en allmän diskussion om de tydligaste strömningarna i skildringarna av dessa idéer. Slutligen kommer jag att diskutera det faktum att man beskrev Tagores tankar som någonting värdefullt och eftertraktat för europeisk och västerländsk kultur.

De åsikter och tankar som Tagore stod för kom i samband med hans besök i Sverige att framföras i tre olika former, nämligen i de föreläsningar han höll under sitt besök 1921, i de intervjuer han gav vid detta tillfälle samt i de av hans litterära verk som blev föremål för diskussion och synpunkter. Av dessa tre blev hans föredrag under våren 1921 mest kommenterade i den svenska huvudstadspressen. Vid dessa mycket välbesökta föredrag spelade han den givna huvudrollen, och han kunde också fritt styra samtalets agenda mot det som intresserade honom och som han ansåg var viktigt att framhålla. Det var ett stort pressuppbåd vid dessa föredrag och man kunde i alla tidningarna dagen efter läsa långa redogörelser för vad Tagore sagt och vad hans föreläsningar hade handlat om.

Att Tagores idéer och åsikter fick ett sådant utrymme är i sig intressant men egentligen inte vad denna studie handlar om. Här är vi ju istället intresserade av att ta reda på hur

man tolkade Tagore, inte hur han tolkade världen. Det är dock relevant att påpeka vilket utrymme hans idéer fick i pressen. Det var överlag så att Tagores tal refererades i detalj och sammandragen var generellt sätt långa och fördjupande. Bara det faktum att man tillät Tagore få ta så stor plats i det mediala rummet kan säga oss en del om vilken inställning man hade till det han talade om och det han åsiktsmässigt stod för. Här är det även viktigt att påpeka att man överlag inte kritiserade det han framförde och att det fanns en påtaglig frånvaro av ifrågasättande av hans budskap. Men även om journalisterna sällan gav uttryck åt några egna uppfattningar så bidrog de genom sina långa referat av hans tal till den allmänna Tagorediskursen och förmedlade den till tidningarnas läsare.

I tidningarnas skildringar av innehållet i Tagores budskap finns den profetiska dimensionen med på samma sätt som vi i föregående kapitel kunde se i de olika bilderna av hans utseende. Till exempel skriver signaturen "O R-s" i *Stockholms Dagblad* att "med övertygelsens kraft i helig stillhet ljud den profetiska kallelsen" då han reflekterade kring en diskussion som Tagore fört kring hur splittringen mellan öst och väst skulle kunna överbyggas.⁵⁷ I samma anda beskrevs dagen innan hans första föredrag. Efter en positiv recension av hans föreläsning uttrycker man här att "man hade i hans ord fått mottaga en fläkt av den rena andlighetens religion, och man hade – kanske för första gången – fått skåda en sannskyldig Guds profet".⁵⁸ Liknande reaktioner ser man också i *Dagens Nyheter* efter den tredje och sista föreläsningen då man framhåller att "Tagore här givit oss Västerlandets barn något av det bästa en människa, en profet, har att ge".⁵⁹

Dessa skildringar som betonar det profetiska i Tagores budskap säger en hel del om vad man värdesatte i hans förkunnelse. Man kan se hur hans budskap i dess skildringar blev laddat med en sorts pondus och tyngd och detta blir till exempel synligt även i hur *Stockholms Dagblad* beskrev hur man "i hans ord fått mottaga en fläkt av den rena andlighetens religion". Denna renhet i Tagores budskap är ett återkommande tema i medie-rapporteringen. Detta kan man till exempel se i en artikel i *Aftonbladet* som då det 1913 hade tillkännagivits att Tagore skulle få nobelpriset beskriver diktsamlingen "Gitanjali"

⁵⁷ *Stockholms Dagblad*, 27/5 1921.

⁵⁸ *Stockholms Dagblad*, 26/5 1921.

⁵⁹ *Dagens Nyheter*, 28/5 1921.

med orden "det är en ny och frisk värld som genom dem [dikterna] talar till oss".⁶⁰ Detta påpekas också i *Dagens Nyheter* där man skriver att "Gitangoli (felstavat) utan tvivel äga ett friskt behag, en säregen naiv friskhet".⁶¹ Man bör här notera att dikterna beskrivs som naiva. Detta ordval kan man uppfatta som synonymt med barnsligt, godtroget och omedvetet, men så som ordet används tolkar jag det som något mer positivt som till exempel okonstlat, naturligt eller omedelbart. Det är också så som Nordisk Familjebok från 1913 beskriver ordet.⁶² Beskrivningen av Tagores litterära verk som något rent och friskt visar att man sympatiserade med dess innehåll och att det fanns en viss sorts attraktion och öppenhet inför budskapet. Detta ser man väl exemplifierat i hur *Aftonbladet* presenterade hans diktarskap 1921, då man skriver att "intrycket av en hög, stor och ren ande har nu säkert numera nått oss alla".⁶³

Men Tagores idéer och tankar beskrevs inte bara som något friskt och rent utan också som något vackert. I *Stockholms Dagblad* skriver man till exempel hur "det låg en rörande skönhet i den gamla ädlingens ord"⁶⁴ då man sammanfattade Tagores Nobelföreläsning och i samma anda skildrar *Aftonbladet* det universitet som Tagore varit med och startat i Calcutta:

Hans käraste tanke är nämligen, att detta universitet skall besökas av européer och amerikaner för att studera och sätta sig in i österns tankar och väsen, och på det sättet, tänker han, skall skillnaden till ras och nation kunna utplånas, människorna skola bli ett folk på jorden, bröder och systrar, när en gång dessa föregångare få utbreda sina tankar över jorden och fullborda Tagores verk. En stor och vacker tanke, sin upphovsman värdig...⁶⁵

Ett framträdande tema i beskrivningen av Tagores budskap är att Europa och västvärlden var i behov av dessa idéer. Ett annat återkommande tema var bilden av Europa som en kultur i kris, vilken kontrasterades mot de sunda och enkla ideal som Tagore menades representera. Detta framträdde särskilt tydligt i rapporteringen från Tagores besök 1921 och de föreläsningar och intervjuer som han då gav. Detta kan ses mot bakgrund av den katastrof som första världskriget utgjorde, vilket lett till att den tidigare framstegsop-

⁶⁰ *Aftonbladet*, 14/11 1913, "Det litterära Nobelpriset till en bengalisk skald", sid 5.

⁶¹ *Dagens Nyheter*, 14/11 1913, "Nobelpristagaren i litteratur i år: Indiska skalden Rabindranath Tagore", sid 1.

⁶² Nordisk Familjebok, Uggleupplagan 19, Mykenai – Norrepada, sid 391-392.

⁶³ *Aftonbladet*, 24/5-1921, "Vår gäst från Indien", sid 3.

⁶⁴ *Stockholms Dagblad*, 27/5 1921.

⁶⁵ *Aftonbladet*, 24/5 1921 B, Se även *Aftonbladet*, 14/11-1913.

timistiska synen ersatts med en mer modernitetskritisk agenda. Just hur Tagore och de idéer han representerade framställs som lösningar på Europas problem ser man i en artikel i *Stockholms Dagblad* om en av hans föreläsningar:

Och i själva det saktmod, varunder hans ord föllo, förnams den hela väsendets genomträngande övertygelse, varmed han omfattar sin livstro, den personliga hjärtevärm, som flyter kring hans världsbetraktelse. Det är nästan ett under att i den förvirrande splittring, som råder i vår västerländska tillvaro, få delar av något så samlat, luttrat och renstämt, varav Tagores andlighet är präglad.⁶⁶

Detta resonemang, om hur det "samlade, luttrade och renstämda" budskapet som Tagore framförde skulle kunna bidra till att övervinna västerlandets kris återfinns också i andra beskrivningar. I rubriken till den intervju som man i *Dagens Nyheter* gjorde med Tagore på tåget från Malmö presenteras han som "förnimmelsen av mänsklighetens samhörighet, som enat Indiens skilda raser, det enda som kan lösa Europas problem"⁶⁷. Dessa budskap och idéer framställs här som "det enda" som kan lösa Europas problem. Det tankebagage och de idéer som Tagore framförde beskrevs alltså i flera fall som det räddande alternativet i en krispräglad västvärld. I *Nya Dagligt Allehanda* skriver man exempelvis att han i en intervju "han gaf intrycket af en högtstående, genomkultiverad, fint och varmt kännande man – en Österns profet, som kommit till det sjuka Västerlandet med vackra och varma, ädla och läkande tankar".⁶⁸ Förutom att Tagore här skildras med flera positiva attribut är beteckningen det "sjuka Västerlandet" och beskrivningen av hur Tagore kommer med "läkande tankar" intressant för denna diskussion. Återigen ser vi hur han framställs som något västvärlden är i behov av. Detta behov är även något som man i *Stockholms Dagblad* tar upp i en artikel om Tagores nobelföredrag från 1921. I denna artikel beskrivs Tagores resa till Europa:

Så hade han dragit ut till västerlandet för att söka skänka dess människor den evighetskänsla, som han känt inom sig. Med sitt jäktande liv kunde de vara i behov därav.⁶⁹

Uppfattningen att man i västvärlden kunde ha nytta av Tagores idéer blir tydlig också i en artikel i *Dagens Nyheter*, fast här i ett helt annat sammanhang. Här betonas de nämli-

⁶⁶ *Stockholms Dagblad*, 26/5 1921.

⁶⁷ *Dagens Nyheter*, 25/5 1921 B.

⁶⁸ *Nya Dagligt Allehanda*, 24/5 1921 B.

⁶⁹ *Stockholms Dagblad*, 27/5 1921.

gen i en diskussion kring Tagores pedagogiska idéer i beskrivningen av den skola som han startat i Indien:

Det är som synes en skola ganska olik våra västerländska läroanstalter som här skildras. Det ideal, mot vilket man här strävar har Tagore själv uttryckt sålunda: ett enkelt liv, den andliga blickens klarhet, hjärtats renhet, harmoni med världsalltet och medvetande om den oändliga personlighetens närvaro i hela skapelsen. Det förefaller inte alldeles otroligt att även våra pedagoger, som ju inte ogärna göra studier i främmande länder, skulle ha ett och annat att lära av denna i sitt slag ganska enastående läroanstalt.⁷⁰

Att journalisterna ansåg att det fanns behov av Tagores tänkande visas även av hur de skildrade hans roll i den västerländska världen. Ett centralt tema var i detta avseende att Tagore fungerade som en länk mellan det krisdrabbade Västerlandet och det rena, friska Österlandet. Här gavs också fingervisningar om att Tagore var mannen som kunde överbygga de olikheter och sprickor mellan världen i väst och den i öst. Talande för detta är hur en intervju med Tagore i *Aftonbladet* rubricerades med de heroiska orden:

En intervju med Indiens vise man Rabindranath Tagore. Hur han vill utplåna ras- och nationsmotsättningarna mellan österns och västerns folk.⁷¹

Samma resonemang ser vi när *Stockholms Dagblad* rapporterar från en föreläsning som Tagore höll i Auditorium, då han talade om det möjliga närmandet mellan öst och väst. Tidningens utsände skriver att det är just detta ämne som Tagores "mission i Europa åsyftar" och att han "tyckes vara det levande föreningsbandet mellan de motsatser, han i sitt tal ställde mot varandra". I slutet av artikeln konstateras det också att "den godhet och kärlek, som en av Indiens vise predikat, avsåg att binda individ till individ, folk till folk".⁷²

Avslutningsvis kan vi 1913 se samma tendens då det i *Socialdemokraten* framhölls att "somliga se i honom den djupa siaren, vilken anat uråldrig visdom, fördold för Västerns yttligare tankevärld" då man efter nobelprisutnämningen diskuterade hans litterära värde och betydelse i Väst.⁷³ Man kan i detta fall se hur det målades upp en bild av Tagore som en andlig visdomsresurs som gjordes tillgänglig för Västerlandet genom

⁷⁰ *Dagens Nyheter*, 27/5 1921, Santiniketan – Tagores skola, sid 7.

⁷¹ *Aftonbladet*, 24/5 1921. Se även Svenska Dagbladet, "Tagore – österns bud till västern" 20/11 1913.

⁷² *Stockholms Dagblad*, 26/5 1921. Se även Nya Dagligt Allehanda, 27/5 1921.

⁷³ *Socialdemokraten*, 14/11 1913, "Årets nobelpristagare", sid 2.

sina litterära arbeten. I samma anda beskriver man i *Svenska Dagbladet* i samband med en intervju om Tagores skolprojekt i Indien hur det "hos honom dunkelt anar en själens frid och en hjärtats världsfamnande vilja till förståelse och försoning, som västerns barn stå främmande för".⁷⁴

Vad kan man då dra för slutsatser om hur Tagores budskap blev skildrat i tidningarna? Till att börja med så kan man konstatera att man i tidningsmaterialet finner positiva reaktioner på det Tagore hade att säga. Idéinnehållet i hans budskap tillskrevs å ena sidan en profetisk status och beskrevs å andra sidan som något rent, friskt och vackert. Just det profetiska och det vackra är någonting som vi känner igen från förra delkapitlets redogörelser, något som talar för att dessa epitet bör tillmätas vikt i diskussionen om hur Tagore blev skildrad i media. Man kan alltså se speciellt dessa två beskrivningsätt som centrala betydelsebärare i diskursen om Tagore. En annan knutpunkt som blir framträdande är hur man beskrev budskapet som någonting friskt, rent och ädelt. Dessa ordval indikerar att de tankar och idéer som Tagore uttryckte betraktades som något sunt, korrekt och tilltalande.

Att presentationen av Tagore åsikter fick så stort utrymme i media och att de inte fick utstå någon generell kritik, talar också för att de åsikter han framförde blev respekterade och ansågs vara betydelsefulla. Det faktum att de fick en så positiv och ödmjuk respons är i sig väldigt intressant men också därför att det han talade om i flera avseenden var kritiskt inriktat mot den västerländska kulturens och mot västerlandets materialistiska levnadssätt. Man skulle i detta sammanhang kunnat förvänta sig ett visst motstånd eller att det åtminstone framfördes kritiska anmärkningar mot dessa idéer i media, men så var inte alls fallet. Istället kan man tydligt se hur dessa tankar gavs ytterligare kraft genom att journalisterna framhöll att västvärlden var i behov av de tankar och idéer som Tagore framförde. Detta mönster går hand i hand med hur man i artiklarna skildrade speciellt västvärlden men också Indien och Centralasien. Detta är temat för det fjärde och sista delkapitlet.

⁷⁴ Svenska Dagbladet, 25/5 1921.

”Skilda åt som Söder och Nord, som Öster- och Västerland, som visdom och vetenskap”

I detta avslutande delkapitel ska vi titta närmare på hur den del av världen som Tagore kom ifrån blev skildrad i den svenska tidningspressen. Vi kommer således inte att fokusera på personen Tagore utan istället, på ett mer direkt plan, skapa oss en uppfattning om hur den kultur och det land han representerade blev framställt. Oavsett om det med detta menas världen i Öst eller mer specifikt Indien eller Bengalen så är det ett ämne som i skildringarna av Tagore i flera fall kom upp till diskussion. Detta är i sig inte speciellt märkligt då Tagore, med sin personlighet och sitt österländska idéinnehåll, kunde uppfattas som en stark representant för Österlandet. Intressant och relevant är det dock att undersöka inte bara hur man uppfattade bara Tagore, utan också hur man genom honom skapade och befäste en bild av den del av världen som oavsett om det kallades för ”Österlandet” eller ”Orienten” inbegrep Tagores hemland Indien.

Det är dock inte bara synen på Österlandet eller Indien som kommer att granskas i detta kapitel. Även den kritik som Tagore riktade mot västvärlden kommer att tydliggöras. Delkapitlet kommer således att dels belysa synen på Österlandet, dels pressens skildringar och funderingar kring västvärldens kris. Den senare diskussionen kommer givetvis att vara nära kopplad till den första, och meningen är här att den ska kunna klargöra vissa aspekter som är knutna till konklusionerna om hur man uppfattade och skildrade den kultur som Tagore representerade. De idéer om västvärlden som framträder i artiklarna om Tagore kan nämligen säga oss mycket om synen på dess motpol i öst.

I många av de artiklar som jag analyserat framträder som vi sett en mycket positiv syn på den kultur som Tagore representerade. Den är alltså inte alls, som jag föreställt mig att den skulle vara när jag började med min uppsats, präglad av orientalismens grundläggande tankar om Österns efterblivenhet, dekadens och underlägsenhet i förhållande till västvärlden. Här är det istället en romantiserande och exotisk bild av ”Österlandet”, i detta fall mer specifikt Indien, som gör sig gällande. Man kan alltså konstatera att det i de analyserade tidningarna är en positiv och idealiserande bild av Indien som kom upp till ytan.

Ett tydligt mönster i denna bild var att man framställde den indiska kulturen som en vis, erfaren och gammal högkultur. Detta mönster framträder till exempel då man i *Stockholms Dagblad* porträtterade Tagore som en "förkunnare av en civilisation, äldre och hemlighetsfullare än vår"⁷⁵ och hur man i *Svenska Dagbladet*, efter hans nobelprisutnämning, skildrade honom som "en arftagare till en gammal kultur, som söker uppskatta livets alla företeelser efter deras inre värde".⁷⁶ Just poängteringen av att den civilisation som Tagore representerade var äldre än den västerländska är intressant. Man kan här se hur den historiska erfarenhet och långa tradition som den västerländska civilisationen kunde stoltsera med också lyftes fram som utmärkande för den österländska och att denna rent av menades ha en längre tradition av denna "civiliserade erfarenhet". Detta kan tolkas som att man upphöjde den österländska kulturen i relation till den västerländska.

Att det rörde sig om en kultur med långa anor lyfts även i en artikel i *Socialdemokraten* där man i samband med en presentation av Tagores poesi skriver att man här kan "ana en uråldrig visdom".⁷⁷ I detta citat, som säkerligen syftar på den indiska idétradition som Tagore var inspirerade av, syns även likheterna med det ovan nämnda resonemanget från *Svenska Dagbladet* där man framhöll att denna gamla kultur "söker uppskatta livets alla företeelser efter deras inre värde". Mest tydligt blir det dock i en artikel från *Stockholms Dagblad*, som jag också tidigare berört i denna studie, där Tagore blir porträtterad som "den förkroppsligade själen av Österlandet, av Indien med dess stilla visdom, dess djupa meditation, dess levande gudsmedvetande och människokärlek".⁷⁸ Denna mening beskriver inte bara Tagores personliga attribut utan också den indiska kultur som han tillhörde, vilken tillskrevs egenskaper som gör att just den "stilla visdomen" är viktig att påpeka.

Tagores Indien framställdes emellertid inte bara som en anrik högkultur utan i artiklarna ges också se en romantiserande bild av den indiska kulturen som anses påminna om en svunnen tid präglad av enkelhet och harmoni. Detta blir till exempel påtagligt i *Aftonbladet* då man 1913 beskrev den bengaliska poesiscen som Tagore varen produkt av:

⁷⁵ *Stockholms Dagblad*, 29/5 1921.

⁷⁶ *Svenska Dagbladet*, 14/11 1913, "En hindu får årets litterära Nobelpris, sid 9.

⁷⁷ Se sida 35, fotnot 73.

⁷⁸ Se sida 23, fotnot 44.

I de förhållandena lever ännu poesin, sitt liv i Bengalen – trubadurernas och ministrelernas tid är där icke förbi. Ännu en likhet till alla andra med hos oss förgångna enklare och helare tider.⁷⁹

Vidare skrev man i samma artikel att "poesin har i den primitivare och lugnare östern säkerligen lättare än här att bli omfattad med verklig kärlek och verklig vördnad". Just adjektivet "primitiv" bör inte här ses i en negativ tolkning som då man definierar det som något "outvecklat", istället är nog "enkel" och "ursprunglig" i detta avseende mer passande. Det är hursomhelst ett mönster som senare i artikeln upprepas då man vill beskriva hemligheten bakom Tagores nobelprisvinnande poesi:

Hemligheten torde ligga i att den hos Tagore vuxit ur en allt igenom harmonisk och verkligt stor personlighet, ur en oförvillad, på en gång enkel och rik mänsklighet, som i sin primitivare värld undgått den uppslitande striden med det bittert skeptiska, det trötta och det brutalt vulgära.

Vad som blir synligt i det sista citatet är hur denna enkla och i positiv bemärkelse primitiva värld ställs mot det "bittert skeptiska, det trötta och det brutalt vulgära", som anses utmärka västvärlden. Idealiseringen är tydlig. I kontrast till det västerländska byggs en idealisering upp av en enkel, ursprunglig och naturlig kultur som är "oförvillad" och oförstörd.

Resonemanget om att Indien kunde representera ett romantiskt förflutna syns för övrigt även i andra sammanhang. Tagores hemort Bengalen jämfördes till exempel i *Dagens Nyheter* med den poesi- och trubadurkultur som under högmedeltiden hade sin storhetstid i Provence, något som i sammanhanget framstod som eftersträvansvärt.⁸⁰ På samma sätt beskrevs den indiska kulturens historia på ett romantiserande vis i *Svenska Dagbladet* då man i en artikel 1913 framhöll att "det är de drömmande indiska årtusendenas anda, som lefver i hans dikt".⁸¹

Denna romantisering av Österlandet och Indien går att exemplifiera ytterligare fast i andra kontexter. I *Dagens Nyheter* från 1913 skriver man till exempel om Indien att "i

⁷⁹ *Aftonbladet*, 14/11 1913.

⁸⁰ *Dagens Nyheter*, 14/11 1913.

⁸¹ *Svenska Dagbladet*, 14/11 1913.

denna mystiska och naiva omgivning har Rabindranath Tagore växt upp”⁸² och i *Stockholms Dagblad* möts man den 26 maj 1921 av denna beskrivning av en föreläsning som Tagore höll:

Därefter övergick Tagore till att tala om sitt eget lands natur, om vidderna och de vita bergen med deras stilla ro, vari man anar gudomligheten, som genomtränger allt och alla.⁸³

Detta var således ett mönster som man möter i flera av tidningsreportagen. Vidare är det intressant att notera hur man i tre artiklar betonar att det mellan Tagores Indien och Nordeuropa fanns en koppling och gemenskap i den ariska rasen. I *Socialdemokraten* stod det till exempel samma dag som Tagore fick nobelpriset följande:

Att en man av färgad ras blivit Nobelpristagare är i och för sig ett tecken på allfolklighetstankens framgångar. En hyllning för Indiens med oss rasbesläktade kulturvärld, vilken vi känna så ytterst ringa, är ock i sig själv naturlig och tilltalande.⁸⁴

I samma tidning kan man åtta år senare läsa följande beskrivning av indisk filosofi:

Den indiska filosofin har skapats av Indiens andligt ledande stam, vilken tillhör samma ras som Europas flesta och bästa folk, den ariska. Den är i själva verket ariska rasens äldsta och förnämaste telning.⁸⁵

Även i *Stockholms Dagblad* möter man ett liknande resonemang då man efter ett av Tagores föredrag rapporterade hur Tagore, med riksantikvarien Oscar Montelius lämnade platsen tillsammans:

Man såg till sist Tagore stiga upp i en bil, åtföljd av riksantikvarien Montelius, två ädla typer av samma folk, men dock så olika till mentaliteten, skilda åt som Söder och Nord, som Öster- och Västerland, som visdom och vetenskap.⁸⁶

Dessa tre exempel öppnar upp för ett intressant tema i analysen av synen på Tagore och Indien, något jag kommer att reflektera mer över i sammanfattningen. Först vill jag dock

⁸² *Dagens Nyheter*, 14/11 1913.

⁸³ *Stockholms Dagblad*, 26/5 1921.

⁸⁴ *Socialdemokraten*, 14/11 1913.

⁸⁵ *Socialdemokraten*, 24/5 1921.

⁸⁶ *Stockholms Dagblad*, 27/5 1921.

diskutera hur man i pressens skildringar av Tagore kan se hur vissa viktiga tendenser i synen på den egna västerländska kulturen träder fram. Den bild som, i samband med nyhetsrapporteringen av Tagore, ges av västvärlden stod i bjärt kontrast till den bild som skapades av Österlandet. Borta var här den romantiserande och idealiserande stämning som var så påtaglig i skildringen av Österlandet. Istället är det här en bild av en västvärld i kris som träder fram. Detta kan tolkas på olika sätt. Ett exempel finner vi i *Aftonbladet* där det vid Tagores ankomst till Sverige betonas att "från betraktelsens land har han kommit till vårt oroliga Europa, som nyss sökt begå sitt självmord och ännu inte på lång tid kommer att repa sig efter såren".⁸⁷ Vad man här syftade på är det världskrig som åren innan hade härjat den europeiska kontinenten och som efteråt säkerligen präglade många västerlänningars syn på den egna kulturen. Intressant nog kan man emellertid redan 1913 finna dessa tankegångar i samma tidning:

Det har redan höjts röster, som i Tagores framträdande sett inledningen till en ny renässanstid för Europa under påverkan av indisk kultur och visdom. Därmed må gå hur som helst – och visst är att en renässans, om den alls läte sig önskas fram, svårligen kunde komma i behagligare tid än nu.⁸⁸

I detta fall kan vi möjligen ha att göra mer med ett ifrågasättande av den moderna västerländska kulturen och mer specifikt den västerländska litteraturscenen. Detta är visserligen inte något som framgår i artikeln, men då det är en recension av Tagores diktarskap så är det en möjlig tolkning. Detta tema gör sig hursomhelst påtagligt i hur man några dagar senare i *Svenska Dagbladet* beskriver Tagores litterära genombrott och mottagande i västvärlden:

Gitanjali höjdes till skyarna af den litterära kritiken, som i dessa dikter såg det budskap från östern, hvilket ånyo skulle befrukta västerns öfvermaterialiserade, snedgångna civilisation.⁸⁹

Detta "öfvermaterialiserade och snedgångna" västerland beskrivs i andra artiklar som präglad av en sorts utpumpad och söndersliten kultur. Vi har redan tidigare i detta kapitel sett prov på detta i hur *Aftonbladet* kontrasterade det enkla livet i Indien mot det

⁸⁷ *Aftonbladet*, 24/5 1921.

⁸⁸ *Aftonbladet*, 14/11 1913.

⁸⁹ *Svenska Dagbladet*, 20/11 1913.

”bittert skeptiska, det trötta och det brutalt vulgära” västerlandet.⁹⁰ På liknande vis beskrivs västerlandets människor i en artikel om Tagores första resa till Sverige i *Nya Dagligt Allehanda*, ”som själar, som i öfvernervös upphetsning och sönderslitenhet längtade efter ro och harmoni, efter just det han ville skänka dem”.⁹¹ I detta sammanhang kan även ett redan nämnt citat från *Stockholms Dagblad* dras fram, där Tagores budskap framställdes som en möjlig lösning på Europas problem och som ett botemedel mot den ”förvirrande splittring som råder i vår västerländska tillvaro”.⁹²

Det exempel som här har lyfts fram ger bilden av en ganska splittrad, förvirrad och söndersliten västvärld. Man kan se hur ett ifrågasättande av det ”brutalt vulgära” och det materialistiska framhävs och det intryck man får är att denna västvärld, speciellt i kontrast till Österlandet, ansågs befinna sig i en krisartad situation. Österlandet, eller närmare bestämt Indien, beskrevs som en enkel och naturlig kultur som i ett romantiserande perspektiv framställdes som ett ideal. Något som här blir tydligt är hur Tagores hemland Indien beskrevs som en anrik och gammal civilisation som även i modern tid lyckats bevara den harmoniska enkelhetens ursprungliga egenskaper. I diskursen av Indien är således dessa beskrivningar av det anrika och traditionella och den harmoniska enkelheten viktiga knutpunkter. Man kan också se hur betydelsebärare i diskursen av Indien byggs upp i vad som beskrivs som dess motsats, nämligen det av kriser och materialism sargade västerlandet.

En tanke som i just detta resonemang slår en är hur denna romantiserande bild av Österlandet gärna ställs mot västerlandet. Ett intressant tema i detta sammanhang är hur tankegångarna om de två skilda kulturernas olika utvecklingsstadier träder fram. Detta blir till exempel synligt i hur man beskrev den bengaliska poesikulturen under modern tid som jämförbar med den provencalska under medeltiden. Österlandet representerar alltså här det som västerlandet en gång ha varit, en fas i utvecklingen som man lämnat för att gå vidare till ett ”högre stadium” än det primitiva och enkla. Att detta inte framställs som positivt, utan istället skildras i en civilisationskritisk anda är intressant, och att ett tidigare stadium framställs som positivt säger en hel del om föreställningarna om

⁹⁰ Se sida 39, fotnot 79.

⁹¹ *Nya Dagligt Allehanda*, 27/5 1921.

⁹² Se sida 34, fotnot 66.

"oss" och "dem" men också om hur man under tidigt 1900-tal kunde förhålla sig till det nya, moderna samhället.

Fascinerande är det också att man i tre olika artiklar betonade att det finns en arisk koppling emellan Indien och Europa. Det faktum att man i skildringarna av Tagore framhävde denna förbindelse, leder en onekligen till tanken om att detta kan ha varit en möjlig orsak till att man framställde Tagore och Indien i ett positivt perspektiv.

Slutdiskussion

I denna studie har jag i ett diskursanalytiskt perspektiv undersökt hur den indiske författaren Rabindranath Tagore blev skildrad i den svenska huvudstadspressen i samband med att han 1913 blev tilldelad nobelpriset i litteratur och då han 1921 gjorde ett besök i Sverige för att retroaktivt ta emot sitt pris. Utöver att redovisa tidningarnas skildringar har jag även haft ambitionen att synliggöra bärande element i hur han blev skildrad och att analysera vad detta kan säga oss om den svenska synen på "Orienten" vid denna tidsperiod. Jag har även med utgångspunkt i dessa resultat velat problematisera de teorier som Edward Said utvecklat i *Orientalism* och därmed bidra till att utveckla orientalism som teori.

Jag har delat in min undersökning av Stockholmstidningarnas skildring av Tagore i fyra kapitel där jag tagit upp olika tema. Denna tematisering syftade till att ge en omfattande och nyanserad bild av hur Tagore beskrevs i tidningspressen. Det första kapitlet skilde sig från de övriga genom att jag här inte analyserade pressens syn på Tagore utan istället fokuserade på hur man rapporterade om hans besök i Stockholm 1921. Att jag började undersökningen på detta vis berodde på att jag ville ge en bild av vilken betydelse och utrymme Tagores visit i Sverige fick svensk pressrapportering. De andra tre kapitlen var däremot mer direkt inriktade på hur synen på Tagore och den värld han representerade framställdes i tidningsartiklarna. Här drog jag fram tre centrala teman. Dessa handlade i tur och ordning om hur man beskrev Tagores person och utseende, det budskap och idéinnehåll som han på olika sätt förmedlade och slutligen den del av världen som Tagore kom ifrån, alltså hans indiska hemland.

Man kan på sätt och vis säga att de skildringar av Tagore som jag har kunnat utläsa i tidningsartiklarna har varit ett tacksamt källmaterial att arbeta med. Det har nämligen överlag varit en tämligen enhetlig bild av Tagore som har framträtt här, vilket gjort det lätt att skapa sig en klar bild av hur man uppfattade och framställde den indiske författaren. Det ska tilläggas att jag har fokuserat på likheterna i tidningarnas skildringar och därför inte diskuterat de skillnader som trots allt fanns. Om jag skulle lyfta fram några speciellt tydliga mönster i den sammanlagda synen på Tagore så skulle det vara att han blev skildrad på ett positivt, romantiserande och idealiserande vis. Den positiva bild av

Tagore som dominerade nyhetsrapporteringen har för mig varit en överraskning, och det är viktigt att påpeka att det i skildringarna inte har gått att finna någon direkt negativ beskrivning av Tagore. Varken hans speciella utseende och klädstil, hans originella och ibland provokativa budskap eller den för svenskar främmande indiska kultur som han representerade hamnade i skottgluggen för kritik eller ifrågasättande. Detta är i sig fascinerande och en grundläggande aspekt i den bild av Tagore som framträtt i denna studie.

Att Tagore kom att bli skildrad på ett romantiserande och idealiserande sätt är två utmärkande tendenser som jag kunnat visa i min studie. De två ligger varandra nära och bidrog till att Tagore och den kultur som han representerade beskrevs i ett upphöjande och beundrande perspektiv. Dessa två begrepp har jag valt att sammanföra till vad jag kallar en "romantiserande idealisering" av Tagore, vilket kanske kan framstå som ett ganska oklart och svävande beskrivning. Denna definition syftar på en svärmisk entusiasm för ett objekt som uppfattas och skildras i en idealisk och upphöjande form. I denna romantiserande idealisering ser man först och främst hur en genomgripande exotism gör sig påtaglig, ett tema som inom den orientalistiska diskursen är vanligt. Dessa exotiserande framställningar kan man se i olika former i medierapporteringen om Tagore. De framträder exempelvis i skildringarna av hans personliga yttre och av hans idéer och tankar, där han framstår i en profetisk dager och på ett stereotypiskt vis lyfts fram som en mystisk och nästan överklig gestalt. Men denna exotism gör sig också märkbar i beskrivningens av Tagores hemland Indien, vars naturliga enkelhet framstår som något positivt som kontrasteras mot västvärldens moderna dekadens och där Världen i Österlandet får symbolisera det sunda och goda i en svunnen tid som är oåtkomlig för västerlänningen i det nya moderna samhället.

Men den romantiserande idealiseringen har lett till att man upphöjde både Tagore och den indiska kultur som han representerade. Detta tog sig olika uttryck. Ett tema är skönheten och vi har sett begreppet vacker användas både för att skildra Tagores yttre och hans budskap. I detta sammanhang blir begrepp som ädelhet och värnadsfullhet också centrala. Tillsammans bygger de upp en bild av Tagore som ett ideal och som en eftertraktad förebild. På samma vis ser man hur begrepp som friskhet och renhet används för att beskriva Tagores budskap men också för att lyfta fram den enkla, primitiva

och oförstörda indiska kultur som Tagore representerade. Just de konklusioner man kan dra utifrån hur man skildrade Tagores budskap och den indiska kulturen sammanfaller, eftersom de i den dåtida betraktarens öga var yttringar av den österländska och indiska världsåskådningen.

Men denna idealiserade bild av Tagore och den indiska kulturen framställdes inte bara som något gott i sig utan också som något värdefullt och eftertraktat för den västerländska kulturen. Detta mönster framträder särskilt tydligt i kapitel fyra, där just skildrarnas uppfattningar om öst kontra väst blir synliga. Österlandet fick i detta fall representera en enkel, oförstörd och harmonisk kultur medan västerlandet beskrevs som ett område i kris. Vad som är intressant i detta sammanhang, är att Tagore blev framställd som den förenade länken mellan dessa två världar och hur man tillskrev honom rollen som den som kunde överbygga skillnaderna och förena öst och väst.

Diskursanalytiskt talat kan man sammanfattande säga att det framträder vissa tydliga knutpunkter som genom ekvivalenskedjorna bygger upp en total diskurs kring Tagore och Indien. De mest framträdande betydelsebärarna kring Tagore kan sammanfattas i begreppen exotiskt, friskt, ädelt, vackert och profetiskt. Den indiska kultur som han representerade beskrivs med en rad betydelsebärande utsagor, av vilka en enkel primitivitet, en anrik kultur och en oförstörd civilisation kan dras fram som centrala.

Den bilden av Österlandet, som Edward Said utvecklat i sin orientalismteori är således inte helt överensstämmande med hur man skildrade Tagore i de analyserade Stockholmstidningarna. Det finns dock många kopplingar. Vi ser till exempel detta tydligt i hur relationen mellan "oss" och "dem" byggs upp i artiklarna, ett förhållande som är en av de grundläggande förutsättningarna för den orientalistiska diskursen. Man gör i materialet genomgående en distinktion mellan öst och väst och det finns en ständigt närvarande betoning av att man har att göra med två delar av världen som är varandras motsatser. Det som man ser som negativt i den egna västerländska kulturen, dess kontrast finner man i Österlandet. Det intressanta i detta avseende är dock att orientalismens typiska roller har bytt plats och att de två motpolernas olika kännetecken har blivit förändrade. Den negativa spegelbild av väst, som öst inom orientalismen blivit karakteriserad som, finner vi i detta sammanhang inte. Kvar har vi visserligen den starka

exotism som utmärker den orientalistiska diskursen men den har i detta sammanhang inte mycket att göra med en irrationell, despotisk och efterbliven kultur, så som man inom orientalismen annars menar att "Orienten" har blivit beskriven. Inte heller ser man några tydliga spår av att denna "Orient" skulle vara underlägsen "Occidenten", då det istället är väst som framställs som underlägsen öst.

Med detta sagt så menar jag givetvis inte att Said och andra postkoloniala teoretiker har fel i sin beskrivning av den orientalistiska diskursen och relationen mellan öst och väst. Tagorefallet är dock ett tydligt exempel på att den orientalistiska diskursen inte alltid förhåller sig så som det saidska perspektivet vill påstå och det är på så vis intressant att ställa sig frågan om hur dessa positiva skildringar av Tagore kan förklaras. Detta är också en av huvudfrågorna i denna studie. Detta är visserligen inte huvudsyftet med min undersökning, men de resultat jag fått fram gör det angeläget att diskutera denna fråga. Det kan finnas många unika omständigheter och speciella faktorer till att Tagore och den indiska kulturen blev skildrade i så positiva ordalag som de blev. För att dra några med säkra slutsatser hade det behövts ett betydligt större och bredare källmaterial än det jag använt, men min undersökning har ändå visat på vissa viktiga tendenser som tillsammans kan ha bidragit till den positiva bild av Tagore som framträder i pressen.

En av dessa är beskrivningen av den moderna västvärlden som en kultur i kris, vilken kontrasterades mot Österlandet, som beskrevs som ett land präglad av en ursprunglig enkelhet och harmoni, vilket reflekterades i Tagores budskap, som beskrevs som friskt, rent och ädelt. Sätter man in detta mönster i sett mot bakgrund av den dåvarande svenska kontexten blir denna kontrastbild förklarlig. Det moderna Sverige som växt fram som ett resultat av bland annat industrialisering, urbanisering och sekularisering och som genomgått en otroligt snabb samhällsomvandling kan för många svenskar ha tätt sig som främmande och oroande. Även det första världskriget som i Europa hade orsakat så mycket förödelse och skördat så många liv bör här beaktas. Även om Sverige hade stått utanför kriget så kunde oroligheterna på kontinenten ha präglat många svenskars syn på det moderna och på den egna västerländska kulturen. Att det kan ha funnits en ambivalens gentemot det moderna och det västerländska är mot denna bakgrund en möjlighet.

Detta är också något som litteraturvetaren Olavi Hemmilä nämner i sina studier om indiskreligiösa strömningar i svenskt författarskap under denna tid. Hemmilä skriver att "det tidiga 1900-talets intresse för Orienten kan ses som en flykt undan ett samhälle präglad av Gesellschaft",⁹³ något som ligger i linje med mina resultat. Att den kultur som Tagore representerade kunde uppfattas som tilltalande för många blir i denna kontext fullt förklarlig. Detta går också väl ihop med att den starka kritik som Tagore uttryckte gentemot den västerländska kulturen inte blev föremål för ifrågasättande utan snarare gavs ytterligare kraft då man i reportagen framhöll att Västerlandet var i behov av de alternativ till det moderna samhället som Tagore stod för. En intressant aspekt i detta sammanhang är också att det i källmaterialet inte framgår någon större skillnad på hur denna fråga behandlades före och efter kriget, alltså 1913 och 1921. Man ser redan 1913 hur denna syn på väst och öst framträder tydligt. Detta mönster är speciellt intressant när man tänker på hur tiden före kriget ofta brukar anses ha kännetecknats av framstegstro och sorglöshet, en tid som i Europa ofta benämns som "La belle époque".

Det finns dock flera möjliga faktorer som kan förklara hur och varför Tagore blev skildrad som han blev. En av dessa framträder tydligt i källmaterialet, om än i olika sammanhang. Genom undersökningen kan man nämligen skönja en tendens i artiklarna att gärna poängtera att det fanns en viss förbindelse mellan den indiska och den svenska kulturen, vilket jag lyfte fram i delkapitel fyra. Jag visade här att tre tidningar betonade det ariska i den indiska folkrasen och kopplingen mellan det nordeuropeiska och indiska folken. Samma mönster ser vi också i hur man påpekar det ljusa i Tagores hudfärg (något man kallar det "solbrända svenska") och hur man i beskrivningarna av hans besök tillskrev både honom och hans publik egenskaper som vördnadsfullhet och värdighet.

Att man i pressen poängterade dessa samband kan ha berott på att man dels ville likställa sig med Tagore och Indien men också på att man faktiskt ansåg att det fanns ett samband mellan Indien och Europa. Detta kan i så fall ha varit en starkt bidragande faktor till att Tagore blev så positivt skildrad. Här bör givetvis det resonemang som man förde om den ariska rasen ses som ett nyckelelement. Att detta var ett gångbart tema i Sverige under denna tid är det rasbiologiska institut som under Herman Lundborgs ledning startades i Uppsala 1922 ett bra exempel på.

⁹³ Hemmilä, sid 69

En annan aspekt som jag finner mycket intressant är hur nobelpriset som utmärkelse och institution kan ha haft en betydelsefull inverkan på varför man skildrade Tagore på det positiva sätt som man gjorde. Detta påstående, att man som nobelpristagare kan ha en stor fördel i hur man blir ansedd och betraktad, kan på sätt och vis uppfattas som en självklarhet, men det är för den sakens skull inte en mindre tungt vägande orsak till hur Tagore blev skildrad. Det kan till exempel verka rimligt att om Tagore, utan egenskapen av att vara mottagare av Nobels litteraturpris, hade besökt Sverige så hade den uppståndelse och den positiva rapporteringen kanske inte infunnit sig i en sådan utsträckning som den gjorde. Nobelpriset kan i detta perspektiv anses som en legitimerande faktor som förklarar varför Tagore blev skildrad med sådan respekt, beundran och beskriven i så genomgående positiva ordalag. Detta resonemang kan också vidareutvecklas med utgångspunkt från resultaten av min undersökning. Man ser till exempel i rapporteringen kring Tagores Sverigebesök hur centrala personer i Nobelkommittén och andra inflytelserika kulturpersonligheter deltog i de olika evenemangen där Tagore framträdde, särskilt då i samband med hans föredrag. Denna kulturelit var i och för sig nära kopplad till just nobelpriset, men dess uppslutning och närvaro kan ha fungerat som en legitimering av Tagores författarskap. Den positiva medierapporteringen om Tagore skulle då ha varit ett resultat av denna legitimering och av den auktoritet och prestige som nobelpriset gav. Detta led skulle även kunna innefatta en tredje part, nämligen de som läste tidningarna och som genom detta intresserade sig för Tagore och de evenemang som anordnades i samband med hans besök.

En ytterligare intressant aspekt i denna diskussion är hur man i pressen framhöll det värdiga svenska uppträdandet i samband med Tagores besök i jämförelse med den danska motsvarigheten några dagar tidigare. Detta skulle möjligtvis kunna ses som ett uttryck för att man i Sverige identifierade sig med nobelpriset, som faktiskt var ett svenskt initiativ, och att man således värnade svenskheten genom att hylla den som Svenska Akademien utsett till mottagare av detta pris. Detta gör det då också förståeligt att man inte kritiserade den nobelpristagare som de svenska sakkunniga hade utsett utan att man istället gav honom lovord.

Jag har i denna slutdiskussion dragit fram tre huvudsakliga orsaker som förklaring till att Tagore blev skildrad på ett positivt sätt. Dessa tre faktorer går dock inte att förena till en fullständig och harmoniserad bild av orsakssammanhanget. Det är heller inte min avsikt att få det att framstå på detta vis. Ju mer jag har satt mig in i fallet Tagore och hur han blev skildrad i Sverige, desto klarare har det nämligen framstått att de slutsatser som kan dras utifrån Stockholmspressens skildringar av honom bygger på en mycket komplex verklighet som inte gärna låter sig kategoriseras och förenklas då man närmar sig dess kärna.

Det kan hur som helst konstateras att resultatet av min undersökning på flera punkter går emot Saids teorier om synen på "Orienten". Man kan konstatera att det i skildringarna av Tagore fanns en idealisering kring den han var och det han representerade men att peka ut sammanhängande faktorer till detta är mer komplicerat. Jag har här lyft fram tre förklaringar till de positiva beskrivningarna av Tagore, vilka visar på det komplexa och unika i medias bild av Tagore. Det finns dock fler alternativ som skulle kunna vara aktuella. Till exempel skulle de aspekter som historikern Robert Irwin tar upp i sin bok *For Lust of Knowing* kunna vara relevanta i denna diskussion. I sin kritik av Saids idéer menar han att många europeiska orientalisterna hade ett genuint intresse för de främmande kulturerna i Asien och att de, precis som bokens titel indikerar, först och främst drevs av ett genuint intresse för kunskapen om "Orienten".⁹⁴ Detta är något som Sigrid Kahle, i sitt förord till Saids *Orientalism*, också lyfter fram i den svenska orientalismforskningen.⁹⁵ Denna förklaring skulle mycket väl kunna stämma överens med hur svenska journalister uppfattade och skildrade Tagore. Likaså skulle man kunna relatera den svenska fascinationen för Tagore till den popularitet som den indiske författaren hade i Tyskland under denna tid. Tagore sålde till exempel samma år som han besökte Sverige åtta hundratusen böcker i Tyskland.⁹⁶ Tyskland var under tidigt 1900-tal den europeiska stormakt som Sverige hade starkast kulturella anknytningar till, och att den tyska synen på Tagore kan ha påverkat den svenska är inte helt osannolikt.⁹⁷

⁹⁴ Irwin, Robert.

⁹⁵ Said, Förord av Sigrid Kahle, sid 43-44.

⁹⁶ Hemmilä, sid 70.

⁹⁷ Brohed, Ingmar, *Sveriges kyrkohistoria. 8, Religionsfrihetens och ekumenikens tid*, Stockholm, 2005, sid 12.

Det finns således en rad olika förklaringar till att Tagore blev skildrad på ett positivt sätt i den svenska huvudstadspressen. Just detta faktum att uppfattningarna om Orienten kan vara påverkade av sina egna specifika omständigheter tar Said i sin redogörelse för teorin om orientalism inte mycket hänsyn till. Istället bygger Suids upp en konstruktion av väst (och öst också för den delen) som ett homogent objekt där avvikelser och specifika orsaker inte får någon plats. Detta är i sig farligt då det, som denna närstudie av Tagore visar, mycket väl kan finnas en mer komplex bakgrund till hur och varför man beskrev Österlandet som man gjorde. Detta kan i sig sammanhålla med vad i Västerlandet (i detta fall Sverige) och Östlandet (Indien) man jämför och vilka tidsperioder man granskar. Konsthistorikern Tomas Björk får till exempel fram helt olika resultat än jag i sin studie av hur besökare från Egypten, Persien och Turkiet skildrades under den internationella orientalistkongress som hölls i Stockholm 1889.⁹⁸ Här är det emellertid inte en indier som står i centrum och perioden ligger långt före den som jag har fokuserat på, alltså åren 1913 och 1921.

Denna studie har på många sätt varit intressant att göra. Speciellt skildringen av mötet mellan det svenska samhället under denna tidsperiod och den fascinerande människan Rabindranath Tagore har varit otroligt givande att analysera. Ur en personlig synpunkt så har arbetet med det aktuella källmaterialet gett en intressant inblick i hur man under tidigt svenskt 1900-tal kunde relatera till stora frågor som berör oss själva, vårt samhälle och vår omvärld. Jag hoppas att i alla fall en del av dessa tankar även har lyckats nå läsaren och att det har kunnat skapa en större förståelse för hur man under denna tid kunde förhålla sig till främmande kulturer, såsom den indiska.

Diskussionen om Tagore och Sverige har, enligt min uppfattning, potential att utvecklas och ytterligare problematiseras. Detsamma kan man påstå om svensk orientalism. Det hade till exempel varit intressant att ställa synen på Tagore i ett komparativt perspektiv. Man skulle kunna jämföra synen på Tagore och Indien med hur man såg på andra delar av Asien. Lika fruktbart skulle det kunna vara att analysera hur skildringarna av det indiska möjligtvis kan förändras beroende på vilka forum och områden man studerar. Det skulle till exempel vara intressant att se hur bilden av Indien skulle ha varit om det till exempel var den indiska politiska befrielsekampen som stod i fokus. En annan spän-

⁹⁸ Björk, sid 393-405.

nande vinkel skulle kunna vara vilka skillnader som går att utläsa i skildringarna av Tagore och andra västerländska nobelpristagare under samma tid. Att turerna kring nobelpriset är något som brukar framkalla många känslor och reaktioner är ju årets nobelpristagare i litteratur, Mo Yan från Kina, ett tydligt exempel på.

Käll- och Litteraturförteckning

Tidningskällor

Aftonbladet

Svenska Dagbladet

Nya Dagligt Allehanda

Dagens Nyheter

Stockholmsbladet

Socialdemokraten

Litteratur

Arbetarpressen 100 år, Premiss, Stockholm, 2007.

Björk, Tomas, *Bilden av "Orientens": Exotism i 1800-talets svenska visuella kultur*, Atlantis, Stockholm, 2011.

Brohed, Ingmar, *Sveriges kyrkohistoria. 8, Religionsfrihetens och ekumenikens tid*, Stockholm, 2005, sid 12.

Collins, Michael, "Rabindranath Tagore's reception in London, 1912-1913", *History and the Postcolonial*, The international journal of the humanities, University of Oxford, UK, 2007.

Dutta, Krishna & Robinson, Andrew, *Rabindranath Tagore: The myriad-minded man*, New York, 1995.

Ekecrantz, Jan & Olsson, Tom, *Det redigerade samhället: om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerande förnuftets historia*, Stockholm, 1994.

Gustafsson, Göran, *Tro, samfund och samhälle: sociologiska perspektiv*, [Rev. och utvidgad uppl.], Örebro, 1997.

Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars (red.), *Det svenska samhället 1720-2000: Böndernas och arbetarnas tid*, 2. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2007.

Hemmilä, Olavi, *En yogi kommer till stan: Indisk religiositet i svensk skönlitteratur med särskild tonvikt på Dan Anderssons författarskap*, Stockholm, 2002.

Irwin, Robert, *For lust of knowing: The orientalist and their enemies*, London, 2006.

Landmark, Dan, *"Vi, civilisationens ljusbärare": Orientalistiska mönster i det sena 1800-talets svenska litteratur och kultur*, Örebro, 2003.

Lundström, Gunilla, Rydén, Per & Sandlund, Elisabeth (red.), *Den svenska pressens historia 3. Det moderna Sveriges spegel (1897-1945)*, Stockholm, 2001.

Nordisk Familjebok, Ugglepplagan 19, Mykenai – Norrepada, sid 391-392.

Said, Edward W., *Orientalism*, [Ny utg.], Ordfront, Stockholm, 2000 (1978).

- Sturfelt, Lina, *Eldens återsken: Första världskriget i svensk föreställningsvärld*, Lund, 2008.
- Thompson, John B., *Ideology and modern culture: Critical social theory in the era of mass communication*, Stanford, 1990.
- Tolvhed, Helena, *Nationen på spel: kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948-1972*, Umeå, 2008.
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, 2000.